

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2023. december
XXX. évfolyam 4. szám

A Mária és a Gyár utca sarkán történt eseményekről Luther Márton már több mint három évszázaddal korábban egyetlen mondatba sűrítette véleményét: „Ha azt képzelném, hogy az Úristen nem érti a tréfát, nem is akarnék a mennybe jutni!”. Kétségtelen, hogy a végérvényesnek tűnő – ám, a Deus ex machina következtében jól végződő – históriáról Luther újpesti híveinek a fenti mondás nem jutott eszébe. Az Úr 1879. évében a helyi egyházközség ugyanis belerokkant a telekvásárlás és a templomépítés hiteltörlesztésébe. Így esett meg, hogy Isten házáat elárverezték. Kevés volt a perselypénz, becsődölt az offertórium.

A licitkirálytól a gazdag fantáziával megáldott Pállik Béla vette meg a templomot, aki némi átalakítással létrehozta az újpesti Roxfortot. Az állapotportrék felkent piktora a torony tetejére kilátót, alá pazar vendégszobákat tervezett. A műteremmé varázsolt főhajót dísz tárgyakkal rendezte be. A Mester, lakásmúzeumában személyesen kalauzolta az érdeklődőket. Amikor látása romlani kezdett, egy merész fordulattal tenoristaként próbált szerencsét. Ott-honába egy bariton, Ódry Lehel opera-énekes költözött. A két művész talán ismerte Luther egy másik mondását, amely szerint: „Isten szavának igazát a szív a dalban éli át”. És mi lett e „tréfa” vége? 1886-ban az egyházközség visszavásárolta a templomot. □ *Rojkó Annamária*

Az Újpesti Evangélikus Értesítő cikkeiből...

„Régóta érzett hiányt óhajtunk pótolni, amikor Újpesti Evangélikus Értesítőnket ezennel elindítjuk. Értesítőnk célja az, hogy gyülekezetünk tagjait ezúton is tájékoztassuk mindarról, ami gyülekezetünkben történik. E tájékoztatásnál elsősorban azokra az egyháztagjainkra gondolunk, akik gyülekezetünk életében bármi oknál fogva tevékeny részt nem vesznek, gyülekezetünk léte vagy sorsa iránt csak alig-alig, vagy egyáltalán nem érdeklődnek. Ezeknél az egyháztagjainknál akarunk elsősorban bekapcsolódni, hogy megteremtjük közöttük és gyülekezetünk között Értesítőnk útján az összeköttetést, hogy türelmes, kitartó és szeretetteljes munkával leolvasszuk szívükről a közöny jegét. [...] Beszámolunk Értesítőnkben minden egyes alkalommal az elmúlt évnegyedben lefolyt gyülekezeti mozgalmakról, gyülekezeti egyesületeinknek: Nőegyletünknek, Ifjúsági Egyesületünknek és Cserkészületünknek működéséről, a következő évnegyedre tervbe vett műsoráról és gyülekezeti szeretetmunkánkról, amelyet diakonissza testvérünk oly nagy odaadással, szeretettel és fáradhatatlan buzgalommal végez.”

„Újpest város vezetősége ez év elején intézményesen rendezte a város szegényügyét. Ebbe a rendezésbe az újpesti egyházakat, közöttük a mienket is bevonta olyképpen, hogy a város részéről nyújtandó rendszeres segéllyel az egyházak maguk gondoskodjanak segélyre igényjogosult szegényeik ellátásáról. E nemes emberbaráti feladat teljesítésére egyháztanácsunk dr. Kermenszky Boriska diakonissza-testvért kérte ki a »Fébé« [görög Phoibé diakonissza – szerk.] evangélikus diakonissza anyaháztól.”

„1932. szept. 11-én alakult meg a most működő »Evangélikus Nőegylet«, Gorka Jánosné díszelnöknő és dr. Szenyéry Ernőné elnöknő vezetésével. Legfőbb célul belmissziói és kulturális feladatán kívül az evang. szegények gyámolítását, segélyezését tűzte ki maga elé. [...] Az Evangélikus Nőegyletnek jelenleg 160 rendes, s a vezetőségen kívül 40 választmányi tagja van. Minden héten szerdán dél-

után 5 órakor tartja összejöveteleit a gyülekezeti tanácsteremben.”

„Az Újpesti ifjúsági Luther Szövetség 1925-ben alakult meg. Mezei József akkori vallásstanár-lelkész kezdeményezésére. Célul az önművelésen kívül az evang. ifjúságnak az egyházi munkakörbe való bekapcsolását és a szegény, szorgalmas tanulók segélyezését tűzte maga elé. Összejöveteleit hetenként szerdán este 8 órakor tartja a kisteremben. Az önművelést 314 kötetből álló könyvtárával, valamint kultúresték tartásával teszi lehetővé. Az egyházi életet elevenné és vonzóvá teszi vallásos estélyek és az ezzel kapcsolatos szeretetvendégségek rendezésével.

Rendezi az évenként szokásos téli és nyári táncestélyt. A nyári időszakban kirándulásokat tart. Az összejöveteleket sakk- és pingpong-versenyek teszik változatossá, szórakoztatóvá. Az iskolás tanulók részére 1928. szept. havától rendszeres vasárnapi iskolai oktatást, bibliaórát, újabban pedig énekórát tart.”

„Múlt év utolsó hónapjaiban megvalósult sok újpesti evangélikus fiú legfőbb vágya és kívánsága: megalakult egyházunkban a cserkészcsapat. [...] A szervezőtestület egyházi elnöke: Mezei József lelkész; világi elnöke: Tompa Imre egyházfelügyelő; tagok: Bakonyi István, Kardos Gábor, Möbiusz Hermann, Schneider Lehel és Tillik József. [...] Csapatparancsnok: dr. Váczy Elemér; (cserkész)tiszt, ill. próbaidős vezető: Tillik József; (cserkész) segédtest: Perlitz Gyéza, Sztupkay István; próbaidős segédvezető: Bierling Ernő és Richter András. A csapatba felvételre a megalakuláskor 31 cserkész jelentkezett, amely szám azonban december közepéig már a 45-öt is elérte [...]”

„A vasárnapi iskola 1928-ban alakult meg gyülekezetünkben ifjúságunk egyik lelkes tagjának, Balikó Erzsébet, férjezett Itcsé Mihálynénak kezdeményezésére, természetesen a gyülekezet akkori lelkipásztorának jóváhagyásával. E vasárnapi iskola célja, hogy elemi iskolai tanulóinkat rendszeres heti vallásóráikon kívül vasárnap d.e.-ként 9-10 óra között bibliai oktatásban részesítse.” (1934. január 1./I. évf. 1. szám.) (Összeállította: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tiszteltbeli elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
KRIZSÁN SÁNDOR
LŐRINCZ RÓBERT
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
GULYÁS ZSOLT *kereskedelmi titkár,
sporttörténész*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár,
gimnázium-igazgató*
DR. HOLLÓSI ANTAL *sebészfőorvos,
ny. orvos igazgató*
IVÁNYI JÁNOS *okl. építőmérnök*
KISS GÁBOR *a Vecsési Honismereti
Kör elnöke*
DR. KOVÁCS IVÁNNÉ *ny. gyógy-
pedagógus*
DR. KÖRÖS ANDRÁS *ny. kúriai bíró*
DR. KÖRÖSNÉ DR. MIKIS MÁRTA
ny. tudományos munkatárs (OFI)
LŐRINCZ RÓBERT *könyvtáros,
könyvtárigazgató*
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró,
szerkesztő*
PROF. DR. SALLAI JÁNOS *rendőr
ezredes, tanszékevezető egyetemi tanár*
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-
gyűjtemény-vezető*
DR. TÓSZEGI ZSUZSANNA
c. egyetemi docens (ELTE)

Kiadja: Újpest Önkormányzata
ISSN 1587-9763

Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN

Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.

Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Digitális archívum:
ujpest.hu oldal, „Kerület” menüpont

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2023. december
XXX. évfolyam 4. szám

Az újpesti evangélikus templom (részlet) (Fotó: ujpest.lutheran.hu)

1	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Isteni tréfa</i>
Múltidéző	
2	<i>Az Újpesti Evangélikus Értesítő cikkeiből...</i> Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
Tanulmány	
4	TÓSZEGI ZSUZSANNA <i>Hölgyek az újpesti Wolfner családban. Két másodunokatestvér, Karolin és Vera</i>
7	KISS GÁBOR <i>Újpesttől a Csendes-óceánig Wolfner Lili élete, 1. rész</i>
9	SALLAI JÁNOS <i>Újpest rendészete a dualizmus korában, 2. rész</i>
11	DR. KÖRÖS ANDRÁS <i>Harmincöt éves az Újpesti Közművelődési Kör, 1. rész</i>
Közlemények	
14	IVÁNYI JÁNOS <i>Az elemi iskolától a jogtudományi karig, 1. rész</i>
16	LŐRINCZ RÓBERT <i>Múterem a templomban Pállik Béla festőművész élete</i>
19	GULYÁS ZSOLT <i>Guttman Béla újpesti kötődései, 1. rész</i>
18	KÖRÖSNÉ DR. MIKIS MÁRTA <i>„A reklám alapja az állandó feltűnő hirdetés”. Újpest élete a hirdetések tükrében, 6. rész</i>
20	DR. HOLLÓSI ANTAL <i>A telepés orvosoktól a „piros téglás épületig”, 2. rész</i>
22	DR. KOVÁCS IVÁNNÉ <i>Káposztásmegyeri gyerekek</i>
Híres újpestiek	
26	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Dr. Cserba Dezső</i>
Interjú	
29	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Az újpesti evangélikus közösség egyidős Budapesttel</i>
32	Helytörténeti hírek

Hölgyek az újpesti Wolfner családban

Két másodunokatestvér, Karolin és Vera

A Wolfnerek harmadik generációja – amint e cikk két hőse, Karolin és Vera – a XIX. század végén dúsgazdag famíliába született. Ám félszáz év múlva a kiváltságos jólétet előbb a zsidótörvények kérdőjelezték meg, majd néhány évvel később a teljes magyar zsidóság életveszélybe került. A világháború poklát túlélők rövid időre fellelegezhettek, de az 1950-es évek elején bekövetkezett az internálás, a kitelepítés és a magánvagyonok államosítása. Mindennek hatására a magyar ipar és Újpest városának felvirágoztatásához jelentősen hozzájáruló Wolfner család életben maradt tagjai külföldre menekültek.

Wolfner Karolin

A nagytekintélyű Wolfner Nándor életét 1896 elején derékba törte huszonhat éves felesége, Lévy Margitta váratlan halála. Nándor úgy döntött, egyedül neveli fel kislányát.

A nagymamája keresztnevét viselő, 1892. június 2-án Újpesten született Karolin korán kezdte a családra jellemző jótékonykodást. Újsághírből tudjuk, hogy hatévesen már pénzt küldött Erzsébet királyné szobrára. Egy másik hír szerint a háború alatt

ruhákat gyűjtött a menekülőknek. Nagynénjeivel és unokatestvéreivel együtt 1915-ben Karolin is megkapta a Vöröskereszt ezüst díszermét a hadiékítménnyel „a háború alatt a katonai egészségügy körül szerzett kiváló érdemei elismeréséül”.

Nándor 1916-ban 25 ezer koronás alapítványt tett a Wolfner gyár munkásainak javára. Az alapításkor kikötötte, hogy halála után az adományozás jogát a lányára hagyja. A hírekből kiderül, hogy Karolin hosszú időn át élt ezzel a jogával. Ő maga 1921-ben a Kisfaludy Társaság támogatására adományozott tízezer koronát.

Élete végén Wolfner Nándor több mint egy évtizeden át mozdulatlanságra kárhoztatva, „betegszékben” kényszerült tölteni, és az ő hosszas szenvedése nagy hatással volt Karolin életére, akit 1921. március 18-án vett feleségül a negyvenegy éves dr. Hantos Elemér kereskedelmi minisztériumi államtitkár.

A nagy vagyonát egyetlen lányára hagyó Nándor még megérhette első unokája, Ferenc születését, de rá egy évre, 1923-ban meghalt. Néhány évvel később megszületett ifj. Hantos Elemér.

Az 1920-as években már nemzetközi hírű tudós politikussá vált családfő a legrangosabb külföldi egyetemeken tanult, majd itthon doktorált. 1910-ben országgyűlési képviselővé választották, 1917-ben államtitkárnak, 1918-ban a Postatakarékpénztár elnökének nevezték ki. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után a Nemzetek Szövetsége gazdasági bizottságának szakértőjeként, nemzetközi szinten tevékenykedett. Dr. Hantos Elemér azon munkálkodott, hogy a Közép-Európában hatalmi szóval létrehozott utódállamok között – a korábbi politikai rend nélkül – kereskedelmi-gazdasági integráció jöjjön létre. 1925-ben megszervezte az első Közép-Európai Gazdasági Konferenciát, majd Bécsben, Brünmben és Budapesten meg-

Dr. Hantos Elemérné 1946-ban (magántulajdon)

alapította a Közép-Európai Intézetet, utóbb Genfben a Közép-Európai Kutatási Intézetet. A Nemzetközi Páneurópai Unió alapító tagjaként részt vett a gazdasági program kidolgozásában, mindvégig erőteljesen hangsúlyozva, hogy Közép-Európa gazdasági integrációja Páneurópa érdekeit szolgálja. E gondolatai miatt tekintik Hantos Elemért az Európai Unió egyik szellemi atyjának.

A több nyelven kiválóan beszélő Karolin méltó társa volt tudós férjének. 1929-ben közösen tettek alapítványt a Pesti Chevre Kadisa Szeretetháza javára. Az ifjabb Elemértől tudjuk, hogy édesanyja egy olaszországi konferencián hosszan beszélgetett Marconival, a Nobel-díjas fizikussal, aki megdicsérte a fiatalasszony kitűnő tájékozottságát és olasz nyelvtudását.

Mivel Hantos az általa szorgalmazott Közép-európai Gazdasági Közösségből ki akarta zárni Németországot, majd pedig ellemezte Németország és Ausztria egyesítését, a náci hatalom elhallgattatta. A neves professzor Budapesten hunyt el 1940 nyarán.

Karolin a világháború vége előtt hagyta el Magyarországot. 1946-ban rövid idejű svájci vízumot kapott, egy hónapot tölthetett Elemérnél, aki 1949 és 1954 között a genfi egyetemre járt, majd haláláig, 1995-ig Svájcban élt. Bátyja a hírneves zürichi műszaki egyetemen tanult, majd 1987-ben bekövetkezett haláláig New Yorkban nukleáris mérnökként dolgozott. Gyermeke egyik Hantos fiúnak sem született.

A család jelentős pénzvagyonnal rendelkezett svájci bankokban, így anyagi gondjaik nem voltak. Hantosné később megkapta a svájci tartózkodási engedélyt. Halálhírét az Amerikai Magyar Világ közölte: Lausanneban 79 esztendőskorában hunyt el a világhírű magyar közgazdász özvegye. Hantos Elemér a két világháború között a közép-európai államok együttműködésének szellemi vezére volt – írta a lap.

A Hantos család hagyatékából 1997-ben hozták létre a Közép-Európa Alapítványt (Mitteleuropa-Stiftung), amelynek célja, hogy egyetemi ösztöndíjakkal világszerte elősegítse a gazdasági együttműködést. Az alapítvány évente kiadja a Hantos Elemér-díjat a közép- és kelet-európai gazdasági együttműködés

előmozdításában elért kiemelkedő teljesítmény elismeréseként.

Magyarországon a Miskolci Egyetem intenzíven ápolja Hantos Elemér emlékét. Az ő nevét viseli az egyik kiváló szakkollégium, évente adnak ki Hantos-díjat a fiatal kutatóknak, és 2020-ban az egyik doktori iskola felvette Hantos Elemér nevét.

Wolfner Vera

Herzfelder Mária és Wolfner Tivadar négy gyermeke közül Vera másodikként született 1896-ban. Az Újpesti nemesi előnevet viselő család életében a sport fontos szerepet játszott: hatéves korától Vera, valamint szülei is a Budapesti Korcsolyázó Egylet törzstagjai voltak. Vera 1908-ban második helyezést ért el a 12 év alatti lányok műkorcsolyázó versenyeiben. Rejtvényt is szeretett fejteni, a sikeres megfejtők között többször szerepel a neve. Tivadarék is korán plántálták gyermekeikbe a karitatív eszmét: Vera és három testvére adományozóként már 1907-ben szerepelt a hírekben. Karolin bemutatásakor említettük, hogy a család hölgytagjai közül többen, így Vera és húga, Lili szintén megkapta a Ferenc Szalvátor főherceg által adományozott Vöröskereszt ezüst díszérmet.

Verát 21 éves korában vette feleségül báró Dirsztay Andor miniszteri titkár, a későbbi pénzügyminiszteri osztálytanácsos. A háborús körülményekre tekintettel csak szűk családi körben tartották az esküvőt 1917. január 15-én. A férj igen jómódú családból származott: apja és nagybátyja 1905-ben kapott bárói

Vadászaton a Wolfner család; Lili balról, Vera középen (Kiss Gábor gyűjteménye)

rangot. Dirsztay Andor a magukat elsősorban magyaroknak, és csak azután zsidóknak tartó, igaz hazafiak közé tartozott, akik szívügyüknek tekintették a magyar nemzeti kultúra ápolását. Vera apósa és férje értékes műgyűjteménnyel rendelkezett.

Wolfner Tivadart, feleségét és gyermekeit IV. Károly 1918-ban emelte bárói rangra. Két évvel később – immár bárónőként – jött a világra Dirsztay Denise, a házaspár egyetlen gyermeke. Azokban az években a Városliget melletti elegáns, új villanegyedben laktak.

Vera nagy élvezettel vetette bele magát a gazdag elit pezsgő társasági életébe. A Színházi Életben jó néhányszor írtak róla, mint a leggyönyörűbb asszonyok egyikéről, akinek toalettjei a „felső 300” beszélgetéseinek állandó témái voltak. Hírül adták, hol nyaralt, és hogy az éppen készülő ezer ruhaköltemény közül az övé a leges-legdrágábbak közül való.

Apja halála után, 1930-ban Vera a Kisgyóni Kőszénbánya Rt. igazgatósági tagja lett. A két társaság egyesülése után létrejött Kisgyóni–Bakonyvidéki Egyesült Kőszénbánya Rt. – két fivérével és sógorával együtt – szintén igazgatósági taggá választotta. 1940-ben Vera 320 ezer pengőért vásárolt két fővárosi ingatlant.

A háború borzalmait a három testvér átvészelte, de a legfiatalabb András 1945 januárjában elhunyt. Hárman örökölték agglegény testvérük hatalmas vagyonát, de azt nem sokáig élvezhették. A hatalomnak a teljes vagyonelkobzás sem volt elég: Jánost börtönbe, majd internálótáborba zárták, az özvegy Lilit, valamint Verát és a férjét kitelepítették.

Az unokatestvérek: Dirsztay Denise és Halmy Sándor (Kiss Gábor gyűjteménye)

A Dirsztay házaspárra vonatkozó adatokat 1951 márciusában regisztrálták: mivel foglalkoznak, mióta élnek a lakásukban, milyen jövedelmük van, mennyi lakbért fizetnek stb. A május 18-án kelt véghatározat értelmében Andort és Verát azonnali hatállyal kitiltották Budapest területéről. Lakhelyül a tiszasülyi Rákóczi út 25. számú ház egyik, 12 m²-es szobáját jelölték ki, budapesti lakásukat kisajátították.

A férj hiába élt panasszal, hiába kérte a rendőri felügyelet alá helyezésük mellőzését, hiába ecsetelte az üldöztetések folytán súlyosan megromlott egészségi állapotát, a hatóságok nem kegyelmeztek. Fölösleges volt arra hivatkoznia, hogy egész életében állami tisztviselőként dolgozott, nyugdíjasként teljes visszavonultságban él, és sem az életmódjával, sem az elmúlt rezsimben tanúsított magatartásával nem szolgált rá arra, hogy akár a közrend, akár a közbiztonság, akár a gazdaság szempontjából káros személynek tekintsék.

Dirsztyayék 1951 augusztusában újabb kérvényt nyújtottak be, ezúttal azt kérve, hogy egy ismerősükhöz költözhessenek Balatonalmádiba. A hatóság ehhez sem járult hozzá, pedig Andor nemcsak a saját, de a fél vésével élő felesége rossz egészségi állapotára is hivatkozott. Októberben megjött a válasz: „A jövőben ilyen irányú kérvényeit nem fogom figyelembe venni”. A házaspár nem adta föl: a belügyminiszternek írt újabb kérvényük hatására 1952 februárjában átköltözhetek Mezőberénybe. Az Állambiztonsági Levéltárban őrzött iratanyag itt lezárul.

Dirsztyayék az 1953. évi „amnesztiatörvény” után sem költözhetek vissza Budapestre, vagyonukat nem kaphatták vissza, így a legelső adandó alkalommal külföldre távoztak. Andor 1962-ig, Vera 1985-ig élt Kanadában.

Az 1920-ban született Dirsztay Denise útlevéllel távozott az országból, Párizsban ment férjhez Paul Simonfayhoz, gyermekük nem született. Később az első keresztnévét használva, Elisabeth Simonfay néven élt Kanadában. Férje 1955-ben, ő 2007-ben hunyt el. A rá emlékezők kiemelték, hogy Elisabeth a művészetek és a régészet szerelmese volt – erről tanúskodik a National Gallery of Canada számára létesített Trust Under the Will of Elisabeth M. Simonfay alapítvány. (Folytatjuk...)

KISS GÁBOR

Újpesttől a Csendes-óceánig Wolfner Lili élete, 1. rész

Wolfner Tivadar és Herzfelder Mária harmadik gyermeke, Lili 1897-ben született Budapesten. A Kodály köröndnél álló mai Erkel Ferenc Általános

Iskola elődjébe járt; példás magatartású és kitűnő tanuló volt.

Az első világháború kitörésekor Lili és nővére, Vera önkéntes nővérnek álltak. „Amikor a háború első sebesültjeit hazahozták, a kórházakban nemcsak a hivatásos ápolónők várták őket, hanem a Vöröskereszt egyszerű fehér köntösébe öltözött úri lányok, úri asszonyok is. [...] A munka nehezebb volt, mint a jelentkezettek közül sokan hitték: némelyeknek nem volt elegendő kitartásuk, másoknak a fizikuma nem bírta a súlyos feladatot” – írta a Pesti Napló 1915. szeptember 5-i száma. Lilinek és Verának bírta a lelke, 1915-ben áldozatos munkájukért mindkettőjüket kitüntették.

Talán abban az időben találkozott Lili élete szerelmével, Halmy Deutsch Józseffel, aki lovas huszárhadnagyként szolgált a seregben. Civilben mezőgazdasági szakemberként dolgozott, egy mintagazdaságot irányított Vecsésen. Pesti zsidó családból származott, anyai ágon Schossberger-leszármazott volt, így unokatestvérének tudhatta a későbbi Nobel-díjas Hevesy Györgyöt is. 1918 márciusában szűk családi körben összeházasodtak. Wolfner Lili új otthona Budapesten a Károly krt. 8. számú ház lett. Az épület nem messze található az Astoriától, még ma is áll. Emellett Lili úrnője lett a vecsési Halmy-birtoknak, amely egy csodaszép kastéllyal, arborétummal, szőlészettel és gazdasággal rendelkezett. A fiatal házaspár épphogy elkezdte közös életüket, amikor Magyarország elvesztette a háborút. Az összeomlás valósággal sokkoló lehetett számukra.

A Tanácsköztársaság idején Wolfner Tivadart, Lili édesapját letartóztatták. „Bű-

ne” a vagyona és királypártisága volt. A húszas években agyvérzést kapott, és mindössze 65 évesen meghalt. „A régi Nagy-Magyarország egy tartóoszlopa dőlt ki” – írta róla egy korabeli lap.

Lili mindeközben férjével együtt a Vecsésen található felsőhalomi gazdaságot vezette. Az ő feladata volt a gazdaasszonyok, a női munkaerő toborzása, de beletanult az állattartásba is. 1925-ben baromfitenyésztési díjat nyert a Vecsésen nevelt mexikói fehérpulykáival. Férje a birtokon róla nevezte el az ún. „Lili-telepet”. 1922-ben megszületett gyermekük, Halmy Sándor. A fiú rengeteg vecsési barátot szerzett, együtt játszott a cselédek és parasztok gyermekeivel, ám a legjobb barátja az unokatestvére, Dolly lett, aki Lili nővérének, Verának a lánya volt.

1931-ben Halmy József megalapította a vecsési Halmy-telepet, amely ma is Vecsés része. 1933-ban Wolfner Lili is megkezdte, római katolikus vallású lett. Menekülés lehetett? Vagy hitbeli kérdés? Többen is ezt az utat választották a családból.

Wolfner Lili és testvére, Vera az 1930-as években (Forrás: Halmy-archívum)

Ezekben a hónapokban került hatalomra Németországban a modern antiszemitizmus legpusztítóbb hatású szónoka, Adolf Hitler. Az 1933-as kinevezése utáni években még kevesen vették komolyan a baljós jeleket, amelyek Németországból érkeztek. A politikai pártok felszámolása, a koncentrációs táborok, a hosszú kések éjszakája, a könyvégetések, a sterilizálási törvény, a faji törvények és a többi esemény egy másik ország távoli problémájának tűntek. Ráadásul mindezt elhomályosították, elfedték Hitler nemzeti érzelmekre ható beszédei és a gazdasági válságot felszámoló intézkedés-sorozata. Lili férje, a volt lipcsei diák, a zsidó származású Halmy József még 1939 elején is kereskedett német cégekkel. De ez az év végül vízvázasztó lett az emberiség történelmében, így a Halmy családban is. Akkor már majdnem egy éve történt, hogy 1938 májusában a magyar parlament német mintára meghozta az első zsidótörvényt.

1939-ben a második zsidótörvény már zsidóvá minősítette vissza a keresztény Halmy Józsefet, a vecsési falusi plébánia kegyurát, kikeresztelkedett feleségét, Wolfner Lilit és a kereszténynek született fiát is. Az ezt követő években 21 törvény és 367 rendelet fosztotta meg jogaitól és vagyonától a családot, az ország zsidóságát és zsidónak minősített keresztényeit. Közben a propaganda is beindult. Egyre több magyar újságcikk uszított a zsidók ellen. Nem számított, hogy kitüntetett első világháborús veteránokról volt szó, olimpiai bajnokokról, tudósokról, világhírű művészekről, a magyar ipar fellendítőiről, a gyűlölet mindent maga alá temetett.

Lili életét ekkor nemcsak a belpolitikai helyzet, hanem több magánéleti csapás is terhelte. 1940-ben meghalt édesanyja, majd

1941. február 2-án váratlanul elhunyt a férje. Lili özvegy lett. Közben az antiszemita államvezetés megszüntette az újpesti Wolfner utcanévet, átnevezve Tímár utcára. Készült a negyedik zsidótörvény is, amely megtiltotta, hogy a zsidóknak vidéki birtoka legyen. 1942 márciusában arra kötelezte a vecsési előjáróság özvegy Halmy Józsefnét, hogy állítsa össze a vecsési birtok leltárát. Megkezdődött a család törvényesített kirablása. 1942. szeptember 6-án az országgyűlés megszavazta a törvényt, amely alapján a Halmy családtól (Wolfner Lilitől és fiától) elvették a vecsési birtokot a kastéllyal és minden felszereléssel együtt. Hetven év munkája egy csapásra megsemmisült. 1942 karácsonya előtt, december 21-én és 22-én bizottság járta körbe a birtokot, hogy mindent átvegyen az állam számára.

A család mellett ekkor mindössze dr. Borbás Gáspár ügyvéd állt. Ő volt az, aki Wolfner Lilit segítette harcában, hogy megvédje még megmaradt magántulajdonát. Lili az emberség szikráját, az emberségben való hitet köszönhetette neki a rengeteg gyűlölet és a megsemmisítő közöny mellett. Ráadásul ebben az esetben egy Fradi-legenda védett egy újpesti legendát! Borbás Gáspár ugyanis nem csak ügyvédként volt ismert, de labdarúgóként is. A magyar futball hőskorában a Ferencváros labdarúgócsapatának egyik alapítója volt, aki a zöld-fehérek első gólját szerezte. De ő lőtte a magyar válogatott első gólját is, sőt elsőként érte el a 25-szörös válogatottságot, és ugyancsak ő az első labdarúgó, akinek doktori cím került a neve elé. Humanista ember volt, aki egész életében szemben állt a kirekesztőkkel, legyenek azok antiszemiták, osztályharcosok vagy bármilyen önjelölt világmegváltók. *(Folytatjuk...)*

Wolfner Lili a fiával Vecsés-Felsőhalomban az 1930-as években (Forrás: Halmy-archívum)

A vecsési kastély és présház egy korabeli képeslapon (Forrás: Halmy-archívum)

Újpest rendészete a dualizmus korában,

2. rész

Az 1889-ben életbe lépett XLVI. törvénycikk a Budapest fővárosi államrendőrség hatáskörét kiterjesztette „Új-Pest és Rákospalota községek” területére.

A jogszabály egyik legfontosabb eredménye, hogy Újpesten a fővárosi rendőrség alárendeltségében rendőrkapitányságot állítottak fel, amelynek illetékességét 1890. január 1-jei keltezéssel, a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Újpest és Rákospalota községek kül- és belterületére egyaránt kibővítették. Ezt követően az Újpesti Rendőrkapitányság által alkotott rendőrségi szabályrendeleteket a belügyminiszter hagyta jóvá, továbbá a kapitányságra vonatkozó szabályrendeletek megalkotásában a belügyminiszter vált illetékesé. A két község területén történő rendőri bíraskodás ezt követően már a fővárosi rendőrség hatáskörébe tartozott.

Az Újpesti Rendőrkapitányság működését az állam finanszírozta, de ahhoz Újpest és Rákospalota községeknek is hozzá kellett járulniuk. A hatályossá vált törvénycikk 7. §. szerint: „Ezen hozzájárulás arányát a belügyminiszter az érdekelt községek képviselőtestületei és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának meghallgatásával ideiglenesen akképp állapítja meg, hogy a meghatározandó járulékok túl ne haladják azon átlagösszeget, melyet Új-Pest és Rákospalota községek a közelebbi három év lefolyása alatt tisztán rendőri kiadásokra fordítottak”.

A modern közigazgatás-tudomány egyik úttörője, Lorenz von Stein a rendészetet a 19. században két fő területre osztotta, az igazgatásira és a biztonságra. Az igazgatási rendészet – véleménye szerint – „már nem a valamely személyiségben általában rejlő, hanem valamely a közület vagy egyesek egy bizonyos életviszonyát fenyegető egyes cselekvésre vonatkozik” – utal rá jelen tanulmány szerzője „Az igazgatásrendészet története”

című, a Ludovika Kiadónál megjelent kötetében. Stein szerint az igazgatásrendészet legfőbb feladata a közület oltalmazása és a közület bizonyos köreinek védelme. Újpest esetében ez azt jelenti, hogy bizonyos veszélyek elhárítása, valamint a közrend és a köznyugalom fenntartása érdekében a főkapitány, illetve a közben várossá alakult Újpest tanácsa igazgatásrendészeti tevékenységének keretein belül szabályokat alkotott a polgárok érdekében. Minderre az 1881-es XXI. törvény, valamint az 1889. évi XLVI. törvény alapján nyílt lehetőségük, amelyek a község, később város jogkörét biztosították.

Az 1880-as években Újpest környezetében elszaporodtak a gombamérgezések. Ez a jelenség Újpest rendőrkapitányát arra inspirálta, hogy szabályozza a gomba lakossági értékesítését. „A gombaárusításnak Új-Pest község területén szabályozása” tárgyában kiadott, 3217. számú főkapitányi rendelet kihirdetésére 1891-ben került sor. A jogszabály röviden, tömören az alábbiak szerint határozta meg a gombaárusítás feltételeit:

- „1. Újpest területén gombákat elárusítani csak az István-téren szabad.
2. A ki Újpesten gombákat házalva vagy az István téren kívül bárhol is árusít, 50 forintig terjedhető pénzbüntetéssel, nem fizethetés esetén 5 napig terjedhető elzárással fog büntettetni az újpesti ker. kapitányság által.”

1890-tól – amikortól a fővárosi rendőrség illetékességi területe kiterjedt Újpestre –, a települést is rendszeresen érintették a fővárosi rendőrségen történt változások. Amikor Budapesten 1895-ben három vasúti felügyelőséget hoztak létre, a második felügyelőség kapta feladatként az újpesti vasútállomás rendjének biztosítását. Hasonló módon, amikor 1896-ban megjelent a Dunai kerületi kapitányság felállításáról szóló belügyminisztériumi rendelet, annak illetékességi területe Újpest község dunai szakaszára is kiterjedt.

Újpest gyarapodása együtt járt a kávéházak, italkimérők, vendéglők, sörházak és fogadók számának növekedésével. Erre reagált az 1890-ben kiadott, 4883. számú „Újpesti fogadók, vendéglők, korcsmák, sörházak és kávéházak zárórájának szabályozása” tárgyú főkapitányi rendelet, amely Újpesten a fenti szórakozóhelyek nyitvatartását reggel négytől éjfélig engedélyezte, és a zeneszolgáltatást is éjjel 12-ig engedte meg. A zárórára vonatkozó rendelet megsértőit a kihágási törvény (1879. évi XL. t. cz. 74. §-a) szerint büntették.

Később a vendéglátó helyiségekkel kapcsolatos előírásokat Újpest rendezett tanácsú város tanácsa 1912-ben új rendelettel szabályozta, amely szerint fogadó, vendéglő, kávéház és kávéház üzlet üzemeltetésére csak „megbízható” személy kaphatott engedélyt. Azt, hogy ki számít megbízhatónak, az „Újpest r.t. város szabályrendelete a fogadó, kávéház, és kávéház iparokról. Újpest. 1912. 1.§” nem fogalmazta meg, ugyanakkor kizárta az alábbi személyeket:

- „a, aki nyereségvágyból elkövetett büntetért vagy vétségért büntetve volt;
- b, aki erkölcsi tekintetben kifogás alá esett;
- c, aki foglalkozást közvetítő, vagy cseléd-szerző üzlettel bírt;
- d, aki bordélyházat tart.”

A rendelet nem korlátozta az Újpesten a kiadható engedélyek számát. A vendéglősök csak egészséges, fertőző betegségben nem szenvedő, kifogástalan magatartású személyeket foglalkoztathattak. Kéjlegéssel foglalkozó hölgyeket tilos volt alkalmazni. A szabályozás az ágylepedők, törölközők, asztalkendők használat utáni tisztán tartásáról is rendelkezett.

Reich Mór Elite Kávéháza Újpesten, az Árpád út 49. szám alatt (Forrás: hungaricana.hu/VendeglatoKepeslap/6749)

A rendelet alapján fogadó alatt olyan épületet kellett érteni, amelyben legalább hat vendégszoba folyamatosan rendelkezésre állt. A fogadós a vendégszobákban köteles volt minden szolgáltatás árát feltüntetni. A fogadó tulajdonosának gondoskodnia kellett a szobák, helyiségek tisztán tartásáról és arról, hogy az alkalmazottak „megfelelő magatartást” tanúsítsanak. Bár maga a fogadó egész nap nyitva lehetett, de a zeneszolgáltatás csak éjfélig volt engedélyezett. A fogadóban megszállt vendégek nyilvántartása, rendőrség felé történő bejelentése a fogadó-tulajdonos felelőssége volt.

A vendéglő elhelyezkedését illetően szigorú előírást tartalmazott a rendelet. Templom, iskola, kórház és középület – amelyeket esteleg a fogadó zaja zavarhatna – 50 méteres körzetén belül nem lehetett fogadót nyitni. A vendéglők – a korábbi éjféli helyett – a későbbi szabályozás szerint hajnali 1 óráig tarthattak nyitva.

Ma, amikor a kávéházakban szinte bármilyen élelmiszer és élvezeti cikk árusítható, megmosolyogtató, hogy az 1910-es években a szabályrendelet a következőket értette a kávéház alatt:

- „a, amelyben kávé, tea, csokoládé, hűsítő italok és ezekhez szükséges nedvek, fagyalt és végre az elősorolt cikkekkel fogyasztani szokott sütemények állandóan kaphatók s melyben esetleg korlátozott italmérési engedély alapján kiszolgálható szeszes italok kimérése gyakororoltatik;
- b, melyben legalább két tekeasztal [Czuczor Gergely – Fogarasi Mihály 1862-ben, Emich Gusztávnál kiadott »A magyar nyelv szótára« szerint a tekeasztal nem más, mint »A közismeretű francia billard játékra szolgáló asztal«] állandóan a közönség rendelkezésére áll, mely két teke asztal egy teremben s egymástól oly távolságban legyen felállítva, hogy mindkettőn egyidőben kényelemmel játszani lehessen.”

A kávéházak területi elhelyezkedésére és nyitvatartására a vendéglőkkel azonos előírás vonatkozott.

A rendelet önálló vendéglátóipari „műfajként” említette a kávéházat, amely alatt olyan üzletet értettek, ahol kávé, tejet, teát, csokoládét és ezekhez süteményeket szolgáltattak ki. E szolgáltatások nyitvatartását reggel 4-től este 10-ig engedélyezték. (Folytatjuk...)

DR. KÖRÖS ANDRÁS

Harmincöt éves az Újpesti Közművelődési Kör, 1. rész

Az előzmények

A mai Újpesti Közművelődési Kör előzményei messzire nyúlnak vissza városunk kultúrtörténetében. Az 1877-ben Sztérenyi József, a későbbi kereskedelemügyi miniszter vezetésével, 12-15 éves diákok által megalapított Önképzőkör és a néhány évvel később abból kivált Társalgókör egyesülésével 1887-ben létrejött kulturális szervezet, Ugró Gyula javaslatára kapta az Újpesti Közművelődési Kör nevet. Az egyesület az önművelés, a diákok segélyezése és a kultúra terjesztése mellett aktívan vett részt a település szellemi, gazdasági és kulturális ügyeinek megvitatásában, sőt – a polgármester szavaival – „a község rohamos fejlődésének minden ügye a körben döntetett el”. Ezek közé tartozott a községi gimnázium megvalósítására irányuló aktív kezdeményezés, az irodalmi estek, színházi előadások szervezése, a „műkiállítások” rendezése annak érdekében, hogy a nagyközség lakóinak műveltségét növeljék, és hatásukra nívós műalkotások kerüljenek otthonaikba. A tagság és a támogatók adakozásából a Kör 1899-re önálló székházat építtetett, amely – a tudományos és közérdekű programok mellett – lehetőséget teremtett a szórakozásra is: hetenként társas összejöveteleknek, táncestélyeknek adott helyet. (Ez az épület ma a Polgárcentrum, az Árpád út 66. szám alatt.) A társaság 1927-ben még bizakodóan ünnepelhette fennállásának ötvenedik évfordulóját, ám 1940-ben – a zsidótörvények árnyékában – erőszakkal oszlatták fel annak az újpesti polgárságnak az egyesületét, amely a kezdetektől mindig a valósi, és világnézeti türelmet hirdette. [A Kör ezen első korszakáról részletesen beszámolt Ugró Gyula: Az Újpesti Közművelődési Kör története, a Kör fennállásának 50. évfordulóján című írásában, amely lapunk 1995. januári számában is olvasható.]

A második világháborút követően a Rákosi-diktatúra megpecsételte a korábban aktívan tevékenykedő civil szervezetek sorsát. Abban a korszakban szó sem lehetett semmiféle alulról szerveződő kulturális közösségről. Az 1956-ot követő megtorlás dermedt évei után azonban néhány tetterre kész diákban – akik a Könyves Kálmán Gimnázium harmadik-negyedik osztályosaiként éltek át a forradalmi eseményeket – ismét felvetődött a szellemi közösségteremtés gondolata. A komoly, érvelő beszélgetés, a nívós kulturális programok igénye – mint az értelmiségi lét meghatározó eleme – az 1960-as években ismét összehozta az akkor frissen diplomázott egykori gimnazista társakat. 1962 őszén – az 1957-ben együtt érettségiző Sipos Lajos és Somos András kezdeményezésére – a Hazafias Népfront IV. kerületi Bizottságának akkori elnöke engedélyezte a saját égisze alatt a Fialtal Értelmiségiek Klubja megalakítását és programjának beépítését a Ságvári Endre Művelődési Ház munkatervébe. A klubhoz egyre többen csatlakoztak: pedagógusok, orvosok, jogászok, frissen diplomázott, vagy még diploma előtt álló fiatalok. A kéthetente tartott összejöveteleken érdekfeszítő előadások hangzottak el a művészetpszichológiáról, a filmművészet történetéről, az írók személyiségéről és társadalmi felelősségéről, vagy a büntetőjogban az ártatlanság vélelméről. Az összejöveteleken nemcsak előadások, viták kaptak helyet, hanem a szórakozás is: rendszeres asztali foci- és kártya-partik színesítették az együtt töltött időt. Egy „megtűrt” értelmiségi klub azonban abban az időben nem működhetett anélkül, hogy minden rezdülését ne figyelték volna. A párt beépített emberekkel („tégglákkal”) gondoskodott arról, hogy a klubban történekekről „forró dróton” értesüljön.

Az 1970-es évek elejére az alapító tagok középkorúakká váltak, egzisztenciájuk, valamint családjuk vált elsődlegessé a szá-

mukra. A „puha diktatúra” időszakában a közéleti kérdések iránti érdeklődés is lanyhult. Ezért lelkes szervezők, aktív tagok és programok hiányában a klub elsorvadt. Noha 1979–1980-ban történtek kísérletek a klubélet felélesztésére – Somos András Közéleti Klub néven megpróbálta újjászervezni az újpesti értelmiségi esteket Bartos Tibor író és Gyórfy Miklós népművelő (később rádiós és televíziós szerkesztő-riporter) Irodalmi Kávéház néven tartott sikeres „beszélgetős” esteket, tartós érdeklődést egyik kezdeményezés sem tudott kiváltani. Ezek a kísérletek azonban mai szemmel nézve azért jelentősek, mert megőrizték az igényt, és példaként szolgáltak a hasonló szellemiségű, a párttól és a mindennapi politikától független civil szerveződések számára az 1980-as évekre, amikor az újraszervezés – minden addiginál nagyobb támogatottsággal és sikerrel – megkezdődhetett.

Az Újpesti Közművelődési Kör újraszervezése

1988-ra a világpolitika alakulása alapvetően megváltoztatta Közép-Kelet Európa és benne Magyarország sorsát. Megkezdődött a szocialista rendszer gyors és látványos összeomlása. A megújulás szellemi vezetői többségükben azok az értelmiségiek voltak, akik a diktatúra éve alatt is igyekeztek megőrizni képességüket a független gondolkodásra.

A Kör emblémáját Somos Zsuzsa képzőművész tervezte

Az új idők szelét Újpesten is érezni lehetett. Megnőtt az érdeklődés mind a helyi, mind az országos közügyek, események iránt. Sokan érezték: közösséget kellene teremteni a gyorsan zajló események megbeszélésére, az együtt gondolkodásra, az érvelő vitákra. Létrehozni egy olyan szellemi bázist a kerületben, amely anélkül tud tenni valamit az átalakulás érdekében, hogy valamely politikai csoportosulás mellett elkötelezné magát, és – a hagyományokat folytatva – újból teret adna az önképzésnek, művelődésnek: művészeti, irodalmi esteken részt venni, tudósok gondolatait hallgatni, és megkérdezni azoknak a közéleti személyiségeknek a véleményét, elképzeléseit, akiknek szava mértékadó az országban, illetve a településünkön. Közreműködni a helyi közösségi értékek őrzésében, és a programok szervezésében.

Ebben a légkörben keresték fel 1988 őszén Sipos Lajos és Somos András ismét a Hazafias Népfront újpesti vezetőjét, hogy sokak kívánságára a HNF „védőszárnya alatt” értelmiségi klubot alakíthassanak Újpesten. Kedvező fogadtatásra találtak, sőt a megalakulást a helyi pártbizottság titkára sem ellenezte. Az elvi jóváhagyás birtokában Horváth Emil, az Ady Endre Művelődési Központ igazgatója a Tavasz utca 4. szám alatti épületben biztosította, hogy helyiségeit a klub kéthetente péntek esténként ingyenesen igénybe vehesse a rendezvényeinek megtartására. Mindezek után megkezdődött az a széles körű szervező munka, amelynek eredményeként 1988. december 2-án mintegy kétszáz – lakóhelye, munkahelye vagy rokoni, baráti kapcsolatai folytán Újpesthez kötődő – ember megalakította az Újpesti Értelmiségi Klubot. Az alakuló estet – amelyről minden résztvevő emléklapot kapott – Fekete János, a IV. kerület utolsó tanácselnöke nyitotta meg, és Cseh Tamás zeneművész, valamint Trokán Péter színművész tartottak emlékeztető előadást.

Az Újpesti Értelmiségi Klub ezután „teljes gőzzel” megkezdte működését, kéthetente rendszeresen megtartotta összejöveteleit és egyre inkább bekapcsolódott a város közéletébe. Az 1989. május 12-én tartott közgyűlésen elfogadta a klub alapszabályát, amelyet 1994 elején módosítottak. A következő évben láthatóvá vált, hogy a közéleti feladatok

megnövekedése, a városvédelmi és az ahhoz kapcsolódó kutatási feladatok ellátása szétfe-szíti a klub hagyományos kereteit, önálló szer-vezetet kíván. Így jött létre 1990-ben, Szu-nyoghy András alapító klubtársunk javaslatá-ra az Újpesti Városvédő Kör, amely szorosan kapcsolódott a Klubhoz. (Az utódszervezetek tagsága a mai napig részben ugyanazokból a személyekből áll.) A városvédelmi tevékenység hatékony megvalósítása nélkülözhetetlenné tette az egyesületi formát. Ezért Kadlecovits Géza kezdeményezésére 1995 novemberében létrejött az Újpesti Városvédő Egyesület, amelynek első elnöke Kapolyi László lett. Az egyesülethez kapcsolódik az Újpesti Helytör-téneti Alapítvány, amely – az önkormányzat támogatásával – negyedévente kiadja a jelen folyóiratot.

Az Újpesti Értelmiségi Klub 1996 szept-emberétől nevet változtatott; azóta – egyrészt a több mint száz éve alakult elődhöz való kötődésének, másrészt valamennyi társadalmi réteg iránti nyitottságának kifejezésére – Új-pesti Közművelődési Kör néven működik to-vább. A klub, illetve a kör a rendezvényeinek túlnyomó többségét 1994 eleje óta ismét az elődök adakozásából felépített Újpesti Pol-gárcentrum ún. tükörtermében, esetenként a színháztermében tartja, amelyet a kerületi önkormányzat újított fel és tart karban.

A Kör a módosított alapszabály szerint „polgári kezdeményezéssel létrehozott, jogi személyiséggel nem rendelkező baráti társaság”, amely „összefogja a Budapest IV. kerületében, Újpesten élő vagy családi, munkahelyi, baráti, történeti kötődései folytán Újpesten kötődő értelmiségiek kulturális, művelődési, szabadidős tevékenységét. [...] Előmozdítja Újpest történetének, önismere-tének feltárását és folyamatos klubéletet te-remt a tagok, valamint családtagjaik részére”. A Kör legfőbb célja a szellemi értékek és ha-gyományok megőrzése és továbbvitele. Tagjai ezt elsősorban neves közéleti személyiségek meghívásával, a velük való beszélgetésekkel, művészeti és tudományos ismeretterjesztő előadások meghallgatásával, egymás gondola-tainak megismerésével, kirándulások és más közös programok szervezésével valósítják meg. [Az 1990–1998 közötti időszakról rész-letesen lásd: Kőrös András: Az Újpesti Köz-

művelődési Kör újabb története, Újpesti Helytörténeti Értesítő, 1998. november.]

A Kör tagjainak létszáma a kezdeti időkben 200-300 között mozgott, és a főváros más kerületeiből is számon tartottunk tagokat, mára azonban a létszám és a nem újpesti tagjaink száma is jelentősen, 100-120 főre csökkent; egy-egy esten azonban negyvenen-ötvenen rendszeresen megjelennek, és sze-rencsére az elmúlt években is csatlakoztak új tagok hozzánk. A tagság átlagéletkora magas – többségében nyugdíjasok alkotják –, az elmúlt évtizedek fiatalítási kísérletei nem hoztak számottevő eredményt.

A Kör programjait – a klubtagok véle-ményének kikérésével, ötleteik figyelembevételével – a vezetőség állítja össze, a szervezésben és a lebonyolításban (a vendégekkel való beszél-getésekben, a „házigazda” tisztének ellátásá-ban) azonban a kör számos tagja részt vesz. A vezetőség kezdetben kilenc, majd tizenöt főből állt, a három képviselő a kezdetektől 2008 végéig Hollósi Antal, Sipos Lajos és So-mos András volt. Ezt követően, a baráti tár-saságunknak a megalakulástól kezdve a „lel-két képező” Sipos Lajos és Somos András – életkorukra tekintettel – visszavonultak, és „tiszteletbeli ügyvivőként” vesznek részt egy-egy program szervezésében, előadás tar-tásában. Ügyvivőknek a közgyűlés Hollósi Antalt, Kocsis Andreát és Kőrös Andrást vá-lasztotta meg. Az estek szervezéséhez, sike-res megvalósításához nélkülözhetetlen titkári feladatokat (meghívók szerkesztése, a ven-dégekkel történő kapcsolattartás, techni-kai feltételek egyeztetése) Kőrösné Mikis Márta végzi. Ő állította össze 1988-tól 2020-ig a Kör nyomtatásban is megjelent, idő-rendbe foglalt programját „Vendégeknyv” címmel, ami a programok dátumszerű felso-rolásán túlmenően a meghívottaknak a Kör vendégeknyvébe írott elismerő és hol hu-moros, hol tanulságos bejegyzéseit tartalmazza. A Kör adminisztrációját (tagdíjak átvétele, pénzkezelés, kiadások elszámolása, szerződés-kötés a vendégekkel) az Ifjúsági Ház keretein belül Szöllősy Marianne tagtársunk intézi. A Kör emblémáját, amelyet kitűzőként minden tagunk megkapott, és a művészetek, valamint a tudomány allegóriáit jeleníti meg, Somos Zsuzsa képzőművész tervezte. *(Folytatjuk...)*

Az elemi iskolától a jogtudományi karig

1. rész

A XIX. – XX. század fordulóján hatalmas iskolaépítési program indult a történelmi Magyarország területén, így Újpesten is. A Herczegh Zsigmond – Baumgartner Sándor nevével fémjelzett nagyszabású oktatásfejlesztési elvek – és ajánlott tervek – szerint valósult meg a Tanoda téri, az Attila utcai, az Erzsébet utcai, a Toldy és a Lőrincz utcai iskola az 1901 – 1903 közti időszakban. A Viola utcai iskola megvalósítására a program utolsó lépcsőjeként, mintegy 10 évvel később került sor, már nem az addig felhasznált „típustervek” alapján. Az Építő Ipar című folyóirat 1909. augusztus 22.-i számában dr. Ugró Gyula polgármester aláírásával jelent meg egy „Versenytárgyalási hirdetmény a Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. miniszter úr ő Nagyméltóságának folyó évi 73087. számú rendelete folytán Újpesten a Tavasz- és a Viola-utca sarkán emelendő állami elemi iskolaépület összes építő munkáinak vállalatba adására. [...] Az ajánlatok legkésőbb 1909. évi szeptember hó 7-én déli 12 óráig nyújtandók be Újpest város tanácsánál. [...] A tervek, a költségvetés, a szerződési tervezet, az ajánlati minta, a pályázati feltételek, valamint munkák végrehajtásához kötött feltételek Újpest város gazdasági ügyosztályában a hivatalos órák alatt megtekinthetők.” Sajnos mindeddig ezeket a tervirato-

kat és terveket nem sikerült fellelni, így nem tudjuk, ki volt a tervező, de – az épület tömegképzése, visszafogott, de jellemző díszítése alapján – nagy a valószínűsége, hogy a tervek Koós Károly, vagy Toroczka Wigand Ede környezetében születtek.

Függetlenül azonban attól, hogy a versenytárgyalási hirdetményt Újpest polgármestere 1909. szeptember hó 12.-i dátummal tette közzé, „a beérkezett ajánlatok felett a m. kir. vallás-és közoktatásügyi miniszterium dönt és fenntartja magának a jogot, hogy az ajánlatok közül, tekintet nélkül az ajánlati összegre, szabadon választhasson. A végleges döntésig azonban az összes ajánlattevők ajánlataikkal kötelezettségben maradnak”. A nyertes pályázó az újpesti építési vállalkozó, Schreiber Gyula lett (akinek nevéhez fűződik többek között az újpesti városháza és a víztorony építése is), de az építkezés irányításában részt vett az ugyancsak újpesti illetőségű Wolf (Vendrey) Géza építész is. Az iskolát 1911-ben adták át rendeltetésének. A bekerülési összeg kerekítve 309 000 korona volt, amelyhez a város a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól 200 000 korona kölcsönt vett fel az 5%-os iskolai pótdó terhére. Az iskolák felügyeletére a vallás-és közoktatásügyi miniszter 1912-ben Újpest székhellyel tanfelügyelő kirendeltséget szervezett, amely 1913. január 1.-én kezdte meg működését. Hatásköre a pomázi, a váci, és a bia[torbágy]i járásra, valamint Újpest, Szentendre és Vác rendezett tanácsú városra terjedt ki. (A miniszter ekkor ifj. Zichy János gróf; a kirendeltség vezetője Berecz Gyula királyi tanácsos, az iskolaszék elnöke dr. Varázséji Béla római katolikus plébános). Az iskola alig kezdte meg működését, amikor a háborús évek után – a megfogyatkozott iskolakötelesek száma miatt – az 1919 és 1922 évek között, a háborús menekültek részére öt, 1922/23-ban három, majd 1923 és '26 között egy tantermet igénybe vettek.

A Viola utca 2–4. szám alatti iskolaépület, jobbra a Viola utca 3–5. számú magánbáz (Fotó: Kálmán János)

Az épület egyemeletesnek épült, a második emeletet feltehetően az 1940-es évek végén építették rá, ugyanis egy háború utáni fényképen – amelyen már a szocialista címer látható – még egyemeletes volt. Vélhetően az emeletráépítést azért végezhatték, hogy az 1948-ban Budapestre menekült görög családok gyermekeinek egy részét (300 fő) az iskolában szállásolhassák el.

Az iskola szecessziós stílusban épült, racionális kialakítású, beépítése „U” alakú, a Viola utca felé nyitott udvarával, ahol az utca mentén az eredeti kőoszlopos kerítés köti össze a két szárnyat (annak idején külön bejárat szolgált a leányoknak és a fiúknak). A félnyeregvetős bejáratok félköríves lezárásúak, kőboltozatot utánzó terméskő kerettel, stilizált maszk zárókövel. A bejáratok közötti falak homlokzatát keskeny rizalitok tagolják, rajtuk egyszerűsített virágos stukkódíszítésekkel. A bejárat feletti fal- és ereszszegegy faragott motívumú, a bejárat ajtók ma is eredetiek. A homlokzati díszítések, a belső nyílászárók, az egyszerű belső teraszburkolatok a szecesszió mértéktartó változatához tartozónak tekinthetők.

Az épület együtttest alkot az utca túloldalán (Viola u. 3–5.) épült magán bérházzal, (Ehrenwald László fakereskedő volt a telek tulajdonosa) amelynek építési ideje az iskola építési idejére tehető. Két, egyszerre megépült egyemeletes épület, emeletükön 3 – 3 ablaktengely között rizalitszerűen kiugró zárt erkélyekkel, amelyek a tető formálásában is hangsúlyt kaptak, az egyik felett manzárdtető szerű kialakítás. Finom eltérés mutatkozik a koronázópárkány helyét elfoglaló ornamentális motívumok rajzában, kompozíciójában. A két épület az újpesti szecesszió igényes példája, úgyszólván eredeti állapotúak, amelyeket az egyetemmel alakítás során újíttak fel. Az egykori lakóház mellett álló földszintes, zárt-sorúan beépített épületeket az 1970-es években bontották le.

Az egyetemi Campus talán legszebb épülete a Tavaszi u. – Hajnal u. sarkán (Hajnal u. 13.) áll; mai funkciójában a Károli Gáspár Református Egyetem (KGRE) Állam- és Jogtudományi Karának Bocskai István (szak) kollégiuma, amely 1920 körül épülhetett a magyar szecesszió különlegesen szép példá-

jaként. Az épület mind tömeg-, mind részletformálásában a kor legkvalitásosabb alkotóit (a már korábban is említett Kós Károlyt, vagy Toroczkaí Wigand Edét) idézi. Két szélső háromtengelyes oromzatos résszel közbezárt egy négytengelyes épületszakaszt, amelynek falpillérein az emeleti ablakok között, különböző mesterségeket ábrázoló reliefek díszítenek. Az épület eredeti funkcióját nem ismerjük (1997-ben pedagógusotthon volt), nem kizárt, hogy eredetileg ipartestületi székháznak épült. (Szombathelyen az egykori ipartestület székházán találkozhatunk hasonló jellegű díszítésekkel.) Az épület délkeleti homlokzatának bal oldalán a zárterkély ívesen fordul át, megismételve a Tavaszi utcai homlokzat egyik zárterkélyét, majd folytatva a négytengelyes sík felülettel, ugyancsak iparági reliefekkel. Főbejáratának erdélyi motívumokat idéző fakapuja, előtetőjének faragott fa párkánya, előterének kialakítása okkal emeli az épületet a szecesszió jelentős alkotásai közé. A városközpont és a keleti városrész rekonstrukciója során a hagyományos utcátengelyt felborító, „lakótelepi” környezetté tett városrészben szerencsére ez az épület megmaradt, ezért városképi jelentőségű.

(Folytatjuk...)

A bejárat feletti zárókö (Fotó: Kálmán János)

LŐRINCZ RÓBERT

Műterem a templomban Pállik Béla festőművész élete

A 19. század második felének legjelentősebb magyar állatfestője, Pállik Béla (1845–1908) fordulatokban gazdag életutat járt be. A magát egyszerűen csak „birkapiktorként” emlegető művész rangos főúri portréfestőnek is számított. Vászna elé ült többek között Batthyány Elemér és Jókai Mór, de az uralkodó, Ferenc József is. A festészetet néhány évre feladva operaszínházvezetőként vezette gróf Esterházy Miklós tatabányai teátrumát. Nevét Újpest történetébe is beírta, amikor 1879-ben megvásárolta a település lutheránus templomát, amelyben műteremlakást rendezett be magának.

A Zemplén megyei Nagymihályon született Pállik Béla rajztudását hamar felismerte a helybéli grófnő, Waldstein Mária, s az ifjú tehetség attól kezdve a főúri család támogatását élvezte. Kezdetben pesti mestereknél tanult, azonban legnagyobb pártfogói, Waldstein János és Andrássy Gyula grófok segítsé-

Pállik Béla (Forrás: Művészet, 1908)

gével 1867-től a bécsi művészeti akadémián, majd 1871-től Münchenben kapott képzést. Az iskolaszüneteket gyakran hűséges mecénása, Waldstein gróf várpalotai kastélyában töltötte, ahol a könyvtárterem mennyezeti freskóin, valamint a nemesi família tagjait megörökítő életnagyságú faliképeken dolgozott. A Tisza és a Kendeffy családok birtokain nyaralva hódolhatott szívügyének, az akol- és birkatanulmányok készítésének is. Első nyilvános sikerét az 1873-as bécsi világkiállításon aratta, ahol Delelő nyáj című festményéért művészeti érmet kapott. Ezután még több időt fordított az állatábrázolásokra, ám a portréfestést sem adta fel. Vásznonra vitte Deák Ferenc, Tisza Kálmán, Wenckheim Béla, Kossuth Lajos és Széchenyi István arcképét is. Az arisztokrata megrendelők versengtek a kegyeiért. Még az uralkodó, I. Ferenc József is többször fogadta gödöllői kastélyában, ahol az 1878-ban elkészült lovasportréjához ült modellt Pálliknak. Nem sokkal ezután Erzsébet királyné felkérésére festette meg legjellegzetesebb állatképeinek egyikét, a Telelő juhok-at. A hivatalos elismerés sem maradt el. Az 1878-as párizsi világkiállításon elért sikere után a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntették ki.

Miután 1879-ben a pesti Rottenbiller utcában lévő műteremlakását lebontásra ítélték, Pállik kénytelen volt új alkotó- és lakóhely után nézni. A főváros északi szomszédságában, Újpesten talált otthonra. Nem is akármilyen helyszínt választott, a Mária és Gyár utcák sarkán álló, épp „eladósorban” lévő evangélikus templomot vásárolta meg magának. Az adásvételi szerződést 1879. október 11-én írta alá Kőszeghy Antal fővárosi kataszteri felügyelővel, akinek korábban – az egyházzal szemben indított hitelezési pere lezárásaként – egy árverésen került birtokába a település lutheránus imaháza.

Az elhanyagolt épületet (amely a templomot, a lelkészlakást és a felekezeti iskolát is

magába foglalta) Pállik kis művészkastéllyá akarta átalakítani. A templom főhajójába műtermet, a toronyba vendégszobákat álmodott. A terveket maga készítette, amelyeket ismerősével, a neves építésszel, Ybl Miklóssal ellenőriztetett. A harangokat – bár az egyház igényt tartott volna rájuk – eladta. A torony süvegét a váci evangélikus gyülekezet, az óra mutatólapját pedig gróf Csekonics Endre vette meg a Temes megyei uradalmán épített katolikus templom számára. A fedél nélkül maradt toronytetőn Pállik egy kerek vaskarzatot alakított ki, ahonnan gyönyörű kilátás nyílt a környékre. A lakószobák ízléses berendezéséről felesége, Steffkó Terézia gondoskodott. Ahogy a látogatók megjegyezték, „a szerény protestáns pap és iskolamester bámult volna, mivé vált egykori rideg lakásuk”. De a legimpozánsabbnak mégiscsak a műterem számított, amely magas mennyezetével a valamikori templomnak adott otthont. Most azonban már a művészet templomaként működött. Az oltár helyén széles ablakot nyitottak, ahol egy hatalmas függöny segítségével lehetett szabályozni a világítást. A terem azonban leginkább egy múzeumra hasonlított. A temérdek régiség, népi ruhák és szőnyegek mintha egy etnográfiai gyűjtemény darabjai lettek volna. A mennyezetről hatalmas, kiterjesztett szárnyú fekete gólya függött alá, a falakon állatfejek gipszöntvényei sorakoztak.

Pállik újpesti „gyarmatát” úgy alakította ki, hogy ha állatképeket festett, a modellek megtekintéséhez csak ki kellett nyitnia műterme egyik ablakát. Az egykori templomkertben ugyanis kecskék, szamarak, juhok legelésztek, körülöttük szárnyasok hangoskodtak. A művész heti három alkalommal mutatta meg műtermét az érdeklődőknek, a fennmaradó időben azonban fáradtságot nem ismervé végezte munkáját. A Nemzeti Kaszinó számára báró Wenckheim Béla és gróf Károlyi György portréját készítette, míg Batthyány Elemér gróf szalonjába egy szőnyegen heverő agarat festett. De dolgozott többek között a királyné, a Nádasdy és a Károlyi grófok, valamint a Nemzeti Múzeum által megrendelt képeken is.

Pállik látása azonban romlani kezdett, ezért fel kellett adnia festői hivatását. A művészt nem ejtette kétségbe a váratlan sorscsapás. Érces tenor hangját már korábban is

megcsodálták, így elhatározta, hogy ezentúl ezt a talentumát fogja kiaknázni. Újpesti rezidenciáját 1883-ban eladta az Opera neves baritonjának, Ódry Lehelnek, ő pedig külföldre költözött, és Ricardo művésznévén operaénekesnek állt. Németország több nagyvárosában is színpadra lépett, mindenütt zajos sikert aratva. Szembetegsége rövidesen javulni kezdett, így Düsseldorfban műtermet bérelt, hogy újra folytathassa képzőművészeti munkáját. Amikor 1887-ben visszatért Magyarországra, Esterházy Miklós minden kényelemmel ellátott ateliert biztosított számára Tatán. A festés mellett a gróf várszínházának igazgatását is elvállalta, jelmezeket, valamint – Feszty

Az újpesti evangélikus templom a 19. század végén

Árpáddal közösen – színpadi kellékeket tervezett, de színészként és rendezőként is sikert aratott. A teátrum mennyezetének és a várkastély télikertjének képeit is ő festette meg.

Pállik 1889-ben Budapestre költözött, ahol az Andrássy út melletti Kmety utcában épített magának műteremlakást. Az 1890-es években a kitüntetések és elismerések egész sorát vehette át. 1892-ben a Képzőművészeti Társulat kiállításán Bégető kos című képével Ráth-díjat, három évvel később a Negretti kosfej művével állami aranyérmet nyert. 1897-ben a Kosok az akolban című festményét kétezzer forintos Társulati díjjal jutalmazták. Emellett a közönség is mindig a legnagyobb megbecsülésben részesítette műveit. Egyik mecénása, a műkedvelő Károlyi István gróf 1899-ben nagykárolyi birtokán alakított ki műtermet Pállik számára, ahol a festő 1903-ig maradt felségével és – az ekkor zeneszerzőként szárnyait bontogató – Margit lányával.

Pállik Béla rövid betegeskedés után 1908-ban elhunyt. Ravatalát a Múcsarnokban állították fel, majd a koporsót nagy tömeg kíséerte a Kerepesi úti sírkertbe. A néhány héttel később megtartott életmű-kiállítása óriási sikert hozott. A Múcsarnok termei zsúfolásig megteltek, a festmények többsége már a tárlat alatt elkelt. Mivel a közgyűjtemények – anyagi

forrás hiánya miatt – távol maradtak, az oeuvre számottevő része magángyűjtők féltett kincsévé vált. Napjainkban az életműből a Magyar Nemzeti Galéria és a Déri Múzeum őriz jelentősebb tételt. Utóbbi 1951-ben kapta meg a festő leányától az addig a család birtokában lévő alkotásokat. Ezen kívül a Mezőgazdasági Múzeumban található még néhány nagyobb méretű festmény és kisebb ceruzavázlat. A Nemzeti Múzeum tulajdonában lévő, Tisza Kálmánról készült portrét az elmúlt években a miniszterelnöki hivatal kölcsönözte ki.

Pállik Béla síremlékét halála után 25 évvel, 1933-ban avatták fel a Fiumei úti temetőben. A sírkert központi részén álló monumentális, botjára támaszkodó, nyáját őrző juhászt formázó terméskő-szobor ifj. Vastagh György alkotása. Az itt nyugvó művész – ahogy a fentiekből is kiderült – nemcsak az egyetemes magyar művészet történetének, de Újpest múltjának is fontos és érdekes alakja. □

Pállik Béla: Bégető birkák

Pállik Béla síremléke

Guttman Béla újpesti kötődései, 1. rész

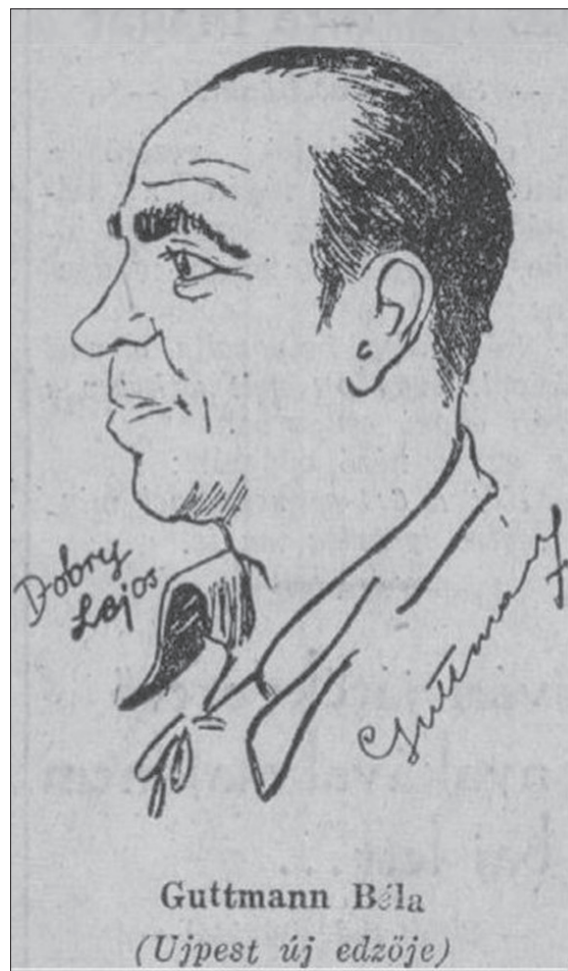

Guttman Béla, az egyik legjelentősebb magyar futball-edző számos szállal kötődött Újpesthez. Két bajnoki címet és egy Közép-európai Kupát nyert az Újpest labdarúgó-csapatával; a városban lelt menedéket a második világháború alatt az üldöztetések idején, és újpesti családból származott a bűjtatásában részt vevő későbbi felesége is.

1899. január 27-én született Budapesten, Kőbányán, zsidó családban, Guttmann Ábrahám és Szántó Eszti harmadik gyermekeként. Szülei kárpátaljai falvakból érkeztek a magyar fővárosba. Édesapja a Magyar Fém- és Lámpaárugyár kihordójaként dolgozott, majd ugyanott kocsivezető volt, később fodrászként kereste kenyerét. Egyes források szerint feleségével táncórákat adtak. Béla szerény jövedelmű családban nőtt fel, visszaemlékezéseiben úgy nyilatkozott, hogy gyakran kellett nélkülöznie, „üres zsebbel és korgó gyomorral” járnia. Csavaros észjárása azonban már akkor megmutatkozott, megpróbálta a gazdag Guttmannok rokonának kiadni magát, hogy tőlük némi kis pénzhez jusson. A X. kerületi Állami Főgimnáziumba (ma: Szent László Gimnázium) járt, értesítői arról tanúskodnak, hogy nem büszkélkedhetett jó jegyekkel. A gimnázium három osztályán a jólelkű tornatanár segítségével sikerült átvergődnie, aki kisírt néhány harmast a számára.

A futball sokkal jobban érdekelte az iskolánál. Bátyja, Ármin példáját követve, ő is kamatoztatni kívánta a lábában rejlő tehetséget a táncparketten, és a futballpályán egyaránt. Állítólag már tizenhat évesen tánctanári képesítéssel rendelkezett. Labdarúgó-pályafutását a Vasasban kezdte, onnan a Törekvés ifibe, majd a klub első csapatába került. 1916 májusában feltűnt a neve az MLSz ifjúsági válogatottjának tartalékai között; 1918 júniusában tagja volt a budapesti MLSz-válogatottnak. A tehetséges fedezetjátékost 1920 júniusában leigazolta az MTK, amellyel az-

után két bajnoki címet nyert. 1922-ben a bécsi Hakoah játékosa lett, három évvel később az első osztrák profi bajnokság élén végzett csapatával. Közben – 1921 és 1924 között – négy alkalommal játszott a magyar válogatottban, tagja volt a párizsi olimpián szereplő együttesnek. A Hakoah 1926-os amerikai túrája után New Yorkba szerződött, és hat évet töltött Amerikában. A gazdasági világválságban tönkrement; klubja, a Hakoah All-Stars megszűnt, így kénytelen volt visszatérni Európába. A francia Metz csapatában egyetlen bajnoki mérkőzésen lépett pályára, majd csatlakozott az éppen Franciaországban túrázó egykori

Guttmann Béla, az Újpest új edzője. Dobry Lajos karikatúrája (Forrás: Nemzeti Sport, 1938. szeptember 29.)

klubjához, a bécsi Hakoah-hoz. 1933-ban az osztrák csapatnál fejezte be játékos-pályafutását, egyúttal elindult rendkívül sikeres edzői karrierje.

Két évvel később a holland Enschede együttesénél vállalt munkát, amely éppen gyengélkedett a bajnokságban. Miután Guttmann átvette az irányítást, a gárda megnyerte a keleti régió küzdelmeit, és az országos versengésben a harmadik helyen zárt. 1937 márciusában szakított a klubbal, és Bécsben ismét elvállalta a Hakoah vezetését, majd hazatért Budapestre, ahol azonban nem sikerült megfelelő állást találnia. Úgy határozott, hogy újra az Egyesült Államokban próbál szerencsét. A sajtó úgy értesült, végleg New Yorkban kíván letelepedni, ahol egy egyetemi csapat futballtrénere lesz. Hiába ment azonban Amerikába, nem találta meg a számítását.

1938 nyarán egy olyan nagyszerű lehetőség csillant meg előtte, amiért érdemesnek találta a visszatérést Európába, még akkor is, ha ott közben egyre súlyosabbá és veszélyesebbé vált a politikai helyzet. A kor legsikeresebb magyar futballklubja, az Újpest várta, ami roppant vonzó szakmai kihívásnak ígér-

Guttmann Béla 1925-ben, a bécsi Hakoah játékosaként
(Forrás: Akadémiai Kiadó)

kezett. (Az Újpest 1930 és 1935 között négy bajnoki címet gyűjtött be, 1929-ben megnyerte a Közép-európai Kupát.)

Guttmann Magyarországon elsőként az Újpestnél vállalt edzői munkát. Szakmai kvalitásairól, hollandiai sikeréről beszámolt ugyan a Pesti Napló, ám személye itthon még kevésbé volt ismert. Jól példázza ezt, hogy három hete dolgozott már a lila-fehéreknél, ám az újpesti pályára a jegyszedő nem akarta beengedni, mert nem ismerte fel. A tréner azonban rendelkezett némi ismeretekkel az újpestiekről. Állítása szerint már 1936-ban kinézte magának a lila-fehéreket, mert a magyar csapatok közül bennük látta a legnagyobb fantáziát. A Nemzeti Sport 1938. november 13-i számában további magyarázatot is adott arra, miért véli úgy, hogy „rengeteget lehet kihozni a csapatból”: „Nálunk nem egy emberre van építve a csapat. Az Újpestnél minden sorban van egy klasszis ember és ha az egyiknek történetesen gyengébben megy a játék, akkor a másik még mindig játszhat úgy, hogy a csapat elbírra pl. Zsengellér, Vincze vagy egy másik játékos egy-egy gyengébb játékát”. Az első edzését 1938. szeptember 20-án vezette. Bemutatásakor az öltözőben a klub elnökének, Aschner Lipótnak jelezte, hogy olyan seprő akar lenni, amelyik egy esztendő után seper a legjobban, a játékosokat pedig arra kérte, tekintsek idősebb, tapasztaltabb kollégájuknak, legyenek iránta bizalommal, a kilencven perctől kezdve mindig dolgozzák becsülettel végig. Szoros kapcsolatot alakított ki a játékosaival, és 1939 februárjában Újpestre is költözött.

A tanítványai által „Béla bácsinak” titulált tréner nagy sikereket könyvelhetett el; amihez nyúlt, abból arany lett. Az 1938-39-es bajnokságban mindössze kétszer kapott ki a csapat, a két fő riválisától, a Ferencvárostól és a Hungáriától. Az Újpest 1935 után újra bajnoki címet ünnepelhetett, egy ponttal megelőzve a második helyezett Ferencvárost. A lilák kapták a legkevesebb gólt, a szerzett gólok tekintetében pedig a második helyen zártak. A bajnokság legjobb játékosa, Zsengellér Gyula rekordot felállítva hódította el a gólkirályi címet, 26 mérkőzésen 56 gólt lőtt! Külföldi portyákon sem talált legyőzőre az újpesti legénység. *(Folytatjuk...)*

„A reklám alapja az állandó feltűnő hirdetés” Újpest élete a hirdetések tükrében, 6. rész

A kommunista hatalomátvétellel, a szovjet mintára kiépített társadalom és a Rákosi-rendszer diktatórikus túlkapasai a 20. századi magyar történelem egyik legmeghatározóbb eseményéhez, az 1956-os népfelkeléshez vezettek. A forradalom az újpestiek életében is nyomot hagyott. Mivel 1955 után helyi sajtóterméket éveken át nem találunk, így az országos, szigorúan ellenőrzött lapok olvasása jelentette az újpestiek számára a „hírforrást”, beleértve az apróhirdetések közzétételét, böngészését is. A sajtó a forradalmat köztudottan ellenforradalomnak titulálta, illetve ahol lehetett, kerülték megnevezését, még a hirdetésekben is: „Az események miatt hajléktalanná váltak elhelyezésére” eladó lakásokat keres a FIK (Fővárosi Ingatlankezelő Vállalat), a lakásmizéria ismeretében feltehetően a disszidensek által hátrahagyott lakóingatlanokra számítva.

A leverett forradalom után, 1956 decemberében a gyárak, vállalatok igazgatósága és munkástanácsai az országos napilapokban ismételt munkafelvételre toborozzák régi dolgozóikat, a megadott határidőig várják jelentkezésüket, különben munkaviszonyukat azonnal megszüntetik. Felhívásában visszavárja dolgozóit az istvántelki MÁV Járműjavító éppúgy, mint a Duna Cipőgyár. Az Újpesti Növényolajipari Vállalat szintén hirdetésben keresi az SP 799 rendszámú, a „harcokban eltűnt” Csepel Diesel tehergépkocsiját.

A világháború előtti bőséges helyi lapválaszték változatos hirdetési kínálatához képest 1956 után az országos napilapokban megritkultak az újpestieket érintő hirdetések. A magánszemélyek főként lakáscsere, vagy eladó ingóság tárgyában adnak fel apróhirdetést, magánvállalkozásokat úgyszólván nem találunk. A BAV (Bizományi Áruház Vállalat) iránti érdeklődés fellendül, a használt ruhák, bőráruk, műszaki cikkek így cserélnek olcsón

gazdát; Újpesten az Árpád út 80. alatti felvevőhely folyamatosan várja a helyi lakosok eladásra szánt ruhaneműit.

Újpest akkortájt igazi „iparváros” volt, bővelkedett nagyüzemekben, gyárakban, ahová természetesen rendszeresen új munkaerőt is toboroztak. A fiatalokat megcélózva az Esti Hírlap, a Magyar Ifjúság, majd később, az 1965 végétől megjelenő, a tinédzserek „etikai és kulturális nevelését” felvállaló, KISZ (Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség) által finanszírozott Ifjúsági Magazin is közzétesz álláshirdetéseket. A Magyar Pamutipar rendszeresen felvesz fonó-szövő ipari tanulókat: általános iskolai végzettséggel, 15 éves kortól várja a jelentkezőket, betanítást, ösztöndíjat, tankönyveket, munkaruhát és 1 Ft-ért ebédet/vacsorát biztosítva. A Táncsics utcai Duna Cipőgyár már 14 éves kortól vesz fel segédmunkásnőket könnyű fizikai munkára. Rengeteg az álláshirdetés, sok a betöltetlen állás. Az

AZ ESEMÉNYEK MIATT

hajléktalanná váltak

elhelyezésére

LAKÁSOKAT

KÉSZPÉNZ KÁRTÉRÍTÉS

ELLENÉBEN

ÁTVESZÜNK

FIK

Az 1956. októberi „események” következménye (Népszabadság, 1956. december)

Egyesült Izzó Vákuumtechnikai Gépgyára magas kereseti lehetőséggel – és 1969-ben minden második héten szabad szombattal(!) – kínál álláslehetőséget többek között marós, lakatos, villanszerelő szakmunkásoknak, de keres gépészmérnököket, bérelszámolókat, betanított munkásokat is.

Az 1960-as évektől a Kádár-rendszer életszínvonal-politikája, a fogyasztói szemlélet terjedése már némi teret adott a magánvállalkozásoknak is, így a lapokban közzétett reklámok között egyre gyakrabban fellelhetjük a magánszféra hirdetéseit. A Népszabadságban Horny (a Váci út 25.-ben) az autókhoz újdonságot, zsebhen hordozható, ceruzaszerű gyújtásvizsgálót, hibakereső műszert ajánl, utánvétellel is elküldve. Szivák Jánosnál a Mártírok útja 5. szám alatt szép vaskapuk várják leendő tulajdonosaikat, míg Horeczky a Munkásotthon utcában szalagfűrészeket, gyalugépeket kínál. A csőbútorok és pozdorja-alapú gyári tucatbútorok világában feltűnik a Virág utca

35. alatti asztalosműhely hirdetése, a részletre is rendelhető, hagyományos háromajtós szekrény, vagy komplett hálószobabútor kínálata. A férjhez menéshez készülődő hölgyek Elek-né privát üzletében, az Állami Áruházhoz közel kölcsönözhetnek a modern vonalú, alakra igazítható menyasszonyi ruhákból.

Újpest külvárosi, falusias jellege is felbukkan: „Ha kotlója nincsen, keltessen Újpesten!” – ajánlkozik egy Humhál László (azelőtt Illek Vince) utcai magánszemély a Magyar Nemzetben. A Szabad Föld országos hetilapban hirdeti a Kemény Gusztáv utca 2. alatti díszállatkereskedés: hol tenyésznnyulakat kínálva (bécsikék, csincsilla, belga óriás...), hol angóra nyulakat keresve megvételtre. Újdonságként télen fűthető, higiénikus állattetőket is árulnak az otthon tartott házi kedvenceknek – tudhatjuk meg a Pedagógusok Lapja hirdetési rovatából (1967). Ugyanitt jelenik meg újra az Újpesten 1860 óta működő Pokorny család hangszerjavítása, amely 100 éven át – talán az egyetlen helyi vállalkozásként? – túlélte minden 20. századi viharos történelmi eseményt. Bár a Lőrincz utca helyett a megváltozott nevű Komját Aladár utcában, majd később a Rózsa utcában – de ugyanúgy hirdeti zongorahangolást, harmónium-eladást és -javítást, mint korábban – még vidéken is, – sőt, már az Új Ember katolikus hetilapban is feltűnik Pokornyék ajánlata. A szakmai tudást előnyben részesítő korszellemnek megfelelően, a mester a Pedagógusok Lapjában feltünteteti szakiskolai végzettségét is.

Az ún. gulyáskommunizmus az áruválasztékot észrevehetően bővítette, a háztartások megfizethető árú gépekkel való felszerelése, modernizálása (hűtőszekrény, televízió, járművek stb.) felgyorsult. Ugyanígy szabaddabbá vált az utazás külföldre is, elsősorban a szocialista országokba. Már nem kell Pestre beutazni: a Bajcsy-Zsilinszky (ma: István) út 13.-ban megnyílik az IBUSZ-iroda, külföldi utak gazdag kínálatával, amelyek közül kiemelkedik az újságban is meghirdetett, 16 ezer Ft-os, 35 napos exkluzív társasutazás Kubába, a Népek barátsága német luxushajón (Figyelő, 1964. szeptember). A „hanyagló kapitalista” nyugati világ hatása kezd fokozatosan beszívárogni az országba, és ezzel együtt Újpestre is.

(Folytatjuk...)

Kislányok, figyelem!

Akar Ön szorgalmasan,
szépen dolgozni
és jól keresni?

HA IGEN

JELENTKEZZEN

textilipari
dolgozónak

■

Magyar
Pamutiparnál

Hozzánk küldött
levelekre
tájékoztatást küldünk.

CIM:
Bp. IV. Újpest,
Erkel utca 33.
Telefon: 293-820

A Pamutipar állásbirtetése (Magyar Ifjúság, 1969. január)

A telepes orvosoktól a „piros téglás épületig”, 2. rész

Az 1970-es évek elején komoly feladatot jelentett Újpesten az Országos Baleseti Sebészeti Intézet funkciójának átmeneti helyettesítése, amely az OBSI épületének felújítása miatt vált szükségessé. Időközben a három újpesti kórház (a Károlyi, az Árpád Kórház és a Szülőotthon) egyesítése is megtörtént, amelynek a Városi Kórház nem volt része. Akkoriban már tisztán látszott, hogy a baleseti ellátás biztosítására az Árpád Kórház a legalkalmasabb, ugyanakkor csak fokozatosan lehetett nagyobb területet átadni belső átszervezéssel. Az egyre bővülő traumatológia először az urológia, majd az egyik belgyógyászati osztály helyét foglalta el. Ennek a folyamatnak az ellensúlyozására kellett megoldást találni, de – a fertőző osztályok jelenléte miatt – az erre alkalmas Városi Kórház egyik épületébe sem lehetett új funkciót telepíteni. A helyzet megoldása érdekében döntés született arról, hogy a Városi Kórház területének keleti oldalán, a Semmelweis utcai kerítés közelében épüljön egy korszerű, mintegy 100 ágyas épület.

A tervezés 1969-ben kezdődött, a kivitelezés három évig tartott, így 1973-ban adták át a háromszintes épületet. Bejáratát a Semmelweis utcai kapu közelében alakították ki, akadálymentesítése később történt meg. A három szint azonos alaprajzzal rendelkezik. Az épület központi részén helyezték el a lépcsőházat, a felvonót, a kiszolgálóhelyiségeket (melegítő-konyha, valamint közös WC, és fürdetőblokk, fürdőszobák, raktárak) és a körbefutó belső folyosóról nyílnak a kórtermek, az orvosi és nővérszobák, valamint a kezelőhelyiségek. A kórtermek kettő, három és hatágyasak, részben saját fürdőszobával ellátottak, kelet-nyugati tájolásúak voltak. A betegeknek külön ebédlőt és társalgót alakítottak ki. A falak és a burkolatok az akkori legkorszerűbb anyagokból készültek. Az osztály indulásakor laboratórium, röntgen, patológia, mosoda, valamint később, a fertőző

osztályok megszűnése után konyha is működött az épületben. A szakmai munkát a korábbi igazgató-helyettes belgyógyász főorvos, és a többi osztályról vezényelt fiatal orvos látta el. Néhány évig Újpest IV. Belgyógyászati Osztályaként működött, majd a vesebetegek ellátására is szakosodott, amit a közeli Nephrocentrummal együttműködve végzett. Sajnos a későbbi változások, racionalizálások nem kedveztek ennek a tevékenységnek. Előbb a laboratóriumot szüntették meg, majd a röntgen is csak rész munkaidőben működött, ami ellehetetlenítette az aktív belgyógyászati munkát. Emiatt fokozatosan a krónikus ellátás került előtérbe, amire már akkor is nagy igény mutatkozott.

Az épület sokoldalú használhatóságát jelzi, hogy az 1990-es évek elején csaknem egy éven keresztül a nőgyógyászati osztály, valamint később az organikus idegosztály is itt kapott elhelyezést. Jelenleg mindhárom szinten rehabilitációs (kardiológiai, mozgásszervi) tevékenység folyik. A legutóbbi felújítások során az összes kórteremben fürdőszobát alakítottak ki. Az emeleteken és az alagsorban tornaszobákat rendeztek be. A szuterénben egy konferencia-helyiség is helyet kapott.

Az idén 50 esztendeje megnyílt, sokszor megújult épületet a dolgozók és a betegek „piros téglás épület”-nek nevezték el. □

A Városi Kórház „piros téglás épülete” a Baross utca 69–71. szám alatt (Forrás: <http://www.karolyikorhaz.hu>)

Káposztásmegyeri gyerekek

Újpesten, a Venetianer utca 2. szám alatti kisegítő iskolában évekig alsó tagozaton a 3. és 4. osztályt tanítottam. Közben a felső tagozaton vezettem az énekkart, az irodalom szakkört, és néptáncot is oktattam. Egy idő után szerettem volna egy felső tagozatos osztályt, ám az ott régóta dolgozó pedagógusok kellő létszáma miatt egy ideig nem nyílt rá lehetőségem. Év közben egy kollégánk elment, akinek a helyére, egy másik iskolából érkező idős pedagógust akartak kinevezni a híresen vagány 7. osztályba. A tanárnő megérkezett, és bemutatták az ott tanulóknak. Pontosan nem tudni hogyan zajlott a beszélgetés, de nem vállalta az osztályt. Állítólag még az is elhangzott: „Ez a vén csaj nem kell nekünk”. Ekkor keresett meg az iskola igazgatója, hogy itt a lehetőség, a kérésem teljesül, ha elvállalom a 7-dikeseket. Másnapig kaptam gondolkodási időt. Ismerve a gyerekeket, nehéz volt a döntés, egy kicsit féltem tőlük. Végül a férjem biztatására igent mondtam.

Nagy szerelem lett a vége! Zsivány kis társaság volt, de minden érdekelte őket. Abban az időben még minden kisegítő évfolyamon egyetlen tankönyv volt. Az irodalommal kezdődött, utána következett a nyelvtan, majd a történelem, a természetismeret, végül a matematika. Képeket a kötet nem tartalmazott. Elég unalmas volt ez a tankönyv, viszont könnyű volt a táska. Kitaláltam, hogy mindent lerajzolok, szemléltetek, olvasok róla, énekelek, amihez csak lehet. Matematikalapokat szerkesztettem, kézbe adtam a diákjaimnak a feladatlapokat. Nagyon sokat beszélgettünk, meséltem nekik. A fegyelmzés mégis nehéz volt. A 45 perces órának minden percét tökéletesen ki kellett tölteni, a figyelmüket lekötni, bevonni őket az órai munkába. Izgága, nyugtalan gyerekek voltak. Nehéz feladat volt, de egyre jobban megismertem őket.

Akkoriban az osztályfőnöknek minden tanulót meg kellett látogatnia az otthonában, és a tapasztalatokat egy kis füzetbe lejegyeznie.

Ez a füzet végigkísérte a tanulók iskolai éveit. Amint megkaptam az osztályt, előzetes megbeszélések után megkezdtem a családlátogatást, délutánonként felkerestem őket az otthonukban. Csodálkoztam, hogy az osztályomból öt tanuló – a vagány mag –, a Fóti út 56.-ban lakik. Közülük csak ketten voltak testvérek. A gyerekek állították, hogy mind külön házakban élnek. Az iskolából több gyerek lakott még ugyanazon a címen.

Abban az időben a Fóti út északi oldalán családi házak épültek. Még működött a Bán Tibor Termelőszövetkezet, ahol diákkoromban dolgoztam, de arról nem tudtam, hogy ott a „vadonban” is léteznek lakóépületek. Ködös novemberi idő volt, korán sötétedett. Természetesen gyalog mentünk. A Fóti útról észak felé egyre elhagyatottabb helyen jártunk; sáros úton, néhol ösvényen gyalogoltunk. Tündérik voltak a gyerekek. Körülöttem jöttek és állandóan figyelmeztettek, hogy hol van gödör, faág stb. Egyre sötétebb lett. Mivel utca nem volt, ezért lámpa sem. Végre feltűntek az apró világító ablakok. Így értünk egy rozszant kis házhoz.

Visszafogott érdeklődéssel fogadtak, a konyhában ültünk le. Példás rend és tisztaság mindenütt. A padozat döngölt föld volt. A spartheltben pattogott a tűz, mellette elég nagy mélyedés, ahol az aprófát vágták. Vívezeték nem volt, így messziről vödörben, kannában hordták a vizet. Az árnyékszék (WC) az udvaron volt. Megérkezésünk után rögtön küldték is a gyerekeket vízért és fát vágni. A szobát is megmutatták. Tele volt ággyal. Azon gondolkodtam, hol lehet itt leckét írni vagy tanulni? Közben a hírre, hogy a tanár néni megérkezett, átjöttek más ott lakó gyerekek szülei is, és közösen megbeszéltük a diákok ügyeit. Így megspóroltam a további családlátogatásokat. Elkészítés után nem engedtek el egyedül, egész kis sereg kísért. Bizony lehet, hogy eltévedtem volna.

Ezután a látogatás után egészen más-hogy néztem ezekre a kis vadócokra. Nagyon

becsültem a szüleiket, mert a gyerekek mindig tisztán, rendesen jöttek iskolába. Azokon az úttalan utakon, mindenféle időjárási helyzet ellenére is időben érkeztek. Másnap a többiek, akik tudták, hogy hol voltam, kérdezték, hogy mi történt. Ők Újpest belső részeiből jártak iskolába, de látogatóban voltak már kint Káposztásmegyeren, kíváncsiak voltak a véleményemre. Lelkesen meséltem, hogy milyen jó azoknak, akik olyan szép helyen, kint a természetben laknak. Sajnos a közlekedés rossz, és mégis mindig pontosan itt vannak, dicsértem őket. Elmeséltem, hogy tanuló koromban nyaranta ott dolgoztam a tsz-ben. A tananyagban is mindig építettem a látogatásaim tapasztalataira.

Egy nap otthon káposztástésztát akartam főzni és reggel, iskolába menet a piacon vettem egy fej káposztát. Beérve az osztályba egy nagy fej káposzta volt az asztalomon. Hát ez mi? – kérdezem. Loptam magának a bolgártól – mondta az egyik fiú. (A Szilágyi úton bolgárkertészet működött.) Persze nem fogadtam el. Köszöntem a jószándékot, és a lopásról is elmondtam, amit tudniuk kellett. A kéréstlen „ajándékból” láttam, hogy elfogadtak. (Egyébként a lopott káposzta sokkal szebb volt, mint amit vettem.)

Egy alkalommal sikerült jegyeket szerezni a tanulóknak az Erkel Színházba, a Hunyadi László című operára. Alaposan felkészültünk az előadásra. Meséltem a színházról is, az öltözőkről, hogy miben illik menni, milyen szép ruhákat fognak látni. A Tanácsházánál (Városháza) a buszmegállóban találkoztunk.

Minden jelentkező szép, ünneplő ruhában jött. Volt egy csinos, nálam fél fejjel magasabb, gyönyörű vörös hajú kislány. Ő nem megérkezett, hanem megjelent. Egy hosszú vörös estélyi ruha volt rajta csinos kabátkával. Mondta, hogy egy ismerősének, aki még a gróféknál dolgozott elmesélte, hogy hová készül, és ő adta kölcsön a ruhát. Érdekes volt törődni a gyerekekkel, mindent megjegyeztek, és az élményeket igyekeztek magukévá tenni.

Mesélhetnék még sokat róluk. A kislányok szépen szavaltak, énekarba jártak. A fiúk különösen a sportban voltak tehetségesek. Jól fociztak, lejártak a Dunára, mindannyian tudtak úszni; iskolánk sok sportversenyt nyert a közreműködésükkel. Az iskola körüli munkákban, mint a hólapátolás, az udvartakarítás örömmel segítettek. A tanulás nem érdekelte őket annyira, ott keménynek kellett lennem.

Elkövetkezett az az idő, amikor elkezdődött a káposztásmegyeri lakótelep építése. A kis házakból beköltöztették ezeket a családokat Újpestre. Sokáig ellenálltak, nem akarták otthagyni a megszokott otthonukat. Akkortájt egy hétgyermekes káposztásmegyeri család egyik gyermeke járt hozzám. Abban az évben kaptak lakást a Munkásotthon utcában. Tudtam, hogy egy szép, nagy négyszobás lakásba költöztek, amiben Horn Zoltán belgyógyász professzor lakott haláláig. Ott látogattam meg őket, és előre örültem az örömüknek. Csalódnom kellett. A szülők nem voltak boldogok. Ők nem akarták a kicsi, és minden komfortot nélkülöző házukat otthagyni. „Mi azt a grófúrtól kaptuk” – mondták szomorúan. □

A Gróf Károlyi uradalom Káposztásmegyer, Fóti út 56. – A major nagy udvara az 1930-as években (Forrás: Zempléni Múzeum, Szerencs)

HIRMANN LÁSZLÓ

Dr. Cserba Dezső

A Cserba család Bajáról származik. A jogász dinasztia első jelentős tagja az apa, Cserba Ferenc volt, akit a tehetséges molnár apja taníttatott, hogy a diplomás fiú polgári egzisztenciát teremthessen. 1872-ben vezette oltár elé Bozsek Olgát, akitől bajai tartózkodásuk idején három gyermeke született. Elsőként Dezső – jelen cikk alanya – alig egy évvel a házasságkötést követően (1873). Három évvel később látta meg a napvilágot Elemér, majd újabb két évre rá Lenke húguk. (Cserba Elemér idővel Rákospalota első polgármestere lett. A Helytörténeti Értesítő olvasói, 2002/3. számunkban már találkozhattak a nevével.)

Dr. Cserba Ferenc nejével és három gyermekével 1900-ban költözött Újpestre, mivel az itteni járásbírói hivatal élére került. Dezső fiuk ekkor már huszonhét éves volt, és apja hivatását választotta, a jogi egyetemen végzett. Az apa által biztosított jólét lehetővé tette, hogy friss diplomával a zsebében ügyvédi irodát nyisson Újpesten. 1905-

ben megnősült, Verzár Etelkát vette feleségül. Házasságukból négy gyermek, két fiú és két leány született. Gyermekeiket taníttatták, Dezső fiuk idővel építészmérnök lett.

A fiatal ügyvéd korán bekapcsolódott Újpest közéletébe. A várossá alakulás évében, 1907-ben virilisként tagja lett a képviselőtestületnek. (A település sorsáról döntő grémium tagjainak felét a legtöbb állami egyenesadót fizetők tették ki. Ők mindennemű választás nélkül, pusztán az adóösszeg nagysága alapján kerültek be a képviselőtestületbe. Újpest rendezett tanácsú város 200 tagú képviselőtestületének felét a 100 legnagyobb adófizető alkotta, a megválasztott másik 100 képviselő mellett. Városházánk dísztermének méreteit, az ülésterem széksorainak számát ez indokolja.)

Dr. Cserba Dezső a huszonegyedik legtöbb adót fizető polgára volt a fiatal városnak. A várossá alakulás évében azon hét jogász egyike volt, akik megpályázták a helyi főügyészi állást. Látva a versengők számát, hogy ne ossza meg a döntéshozókat, a pályázatát másodmagával visszavonta. Arról a szándékáról azonban nem tett le, hogy a helyi közéletben alkotó módon vegyen részt. 1911-től 1917-ig szerkesztette az Újpesti Figyelő című várospolitikai lapot, amelyben elsősorban gazdasági jellegű írások jelentek meg. Az újságnak ellenzéki hangvétele nem csodálható, hiszen a polgármester akkoriban az a dr. Miklós Antal volt, aki az 1907-es főügyészi pályázaton a főszerkesztő egyik kihívójaként vett részt. Dr. Cserba Dezső 1912-ben mégis ügyész lett az újpesti járásbírói székben.

A nagy háború végén kialakuló forradalmi helyzet Újpesten is forrongó hangulatot gerjesztett. 1918-ban visszahívták a polgármesteri székbe dr. Ugró Gyulát, aki megbízható, a településért elkötelezett emberekkel vette körül magát. A nyugalom fenntartása érdekében nemzetőrséget, a közfeladatok ellátásának biztosítására adókievítő bizottságot szerveztek. Ez utóbbi testületbe került be

Dr. Cserba Dezső ügyvéd

dr. Cserba Dezső, hogy polgármesteri megbízással képviselje az igazságosságot és a jogszerűséget. A nehéz idők ellenére, Újpest város tovább gyarapodott. 1919. szeptember 28-án, – alig egy hónappal a tanácshatalom bukását követően – nyílt meg a leánygimnázium négy osztállyal, 201 tanulóval. Az intézmény a Ferenc József téren [ma: Tanoda tér] 1902 óta álló korábbi elemi iskola épületében kapott otthont.

Cserba Dezső az egyik élharcosa volt annak az ügynek, hogy Újpesten a serdülő leányok is tanulhassanak gimnáziumban. Az iskola internetes oldalán ezt olvashatjuk: „Az Újpesti Figyelő, melynek Dr. Cserba Dezső volt a főszerkesztője, s egyben az iskola alapításának fő szorgalmazója, éveken, hónapokon át tájékoztatott arról a küzdelemlről, melyet azok vívtak, akik fontosnak tartották a leánygyermek tanulását, s azt, hogy ne kelljen naponta a pesti gimnáziumokba beutazniuk villamoson, hiszen a fiútanulók már 1905 óta gimnáziumban tanulhattak helyben. Dr. Cserba Dezső újpesti ügyvéd nevét, tehát mint fő szervezőt kell megőriznünk történetünkben”.

Az iskola az 1925/26-os tanévben vette fel Kanizsay Dorottya nevét. Ekkor született döntés arról is, hogy az épületet korszerűsítik, emeletráépítéssel bővítik. Dr. Cserba Dezső ekkor így írt egyik publicisztikájában: „A Gaál Mózes tankerületi főigazgató által felvetett emelet ráépítés végeztessék el. [...] Felterjesztésében a városi tanács megállapítja, hogy az intézet művelődési és kulturális szükség, amelyből egyuttal érthetővé válik a veszedelemnek nagysága, amely a várost fenyegette az által, hogy megfelelő elhelyezés hiányában az intézet megszűnik. [...] A város 3000 millió körüli összeget áldozott a kulturális célnak és az épület beosztása kitűnően megfelel a kívánalmaknak. [...] Az iskola szépen ékesíti a város egyetlen parkjával díszített Ferenc József teret és hozzájárul ahhoz, hogy az intézetben folyó szép és nemes munka külsőleg is kellemes keretben nyert. Az újpesti leánygimnázium története. Irta: dr. Cserba Dezső”. (1926. június 19.)

Közelítő tevékenysége mellett jogászként is tovább folytatta szakmai munkáját. Az első világháborút követően életre keltette az

Országos Ügyvédszövetséget. A testület vezetőjeként elérte, hogy az igazságügyért felelős miniszter rendelete a Pestvidéki Ügyvédi Kamara székhelyül Újpestet jelölje ki. A szervezet első elnöke is ő lett.

1929-ben memorandumot fogalmazott meg dr. Preszly Elemér főispánnak címezve. Amellett érvelt, hogy a formálódó közigazgatási reform keretein belül Újpest ne megyei város, hanem törvényhatósági jogú város legyen, amely településtípus jogköre lényegében megegyezett a vármegyék hatáskörével.

Emlékiratában így jellemezte szeretett városát: „Újpest mellett felemlítjük, hogy Újpesten közel 60 ügyvéd, 90-nél több orvos, rengeteg magasabb értelmiségű gyári tisztviselő, mérnök lakik, három kórházzal bír, negyediknek jóváhagyott tervei kivitelre várnak, vasúti állomásokkal, hajó kikötővel, nagy járásbírássággal rendelkezik.

Van fiú reál-gimnáziuma és leánylíceuma, ügyvédi kamarája, löversenytere, szakszerű futball- és motorkerékpár stadionja, az ország legnagyobb fém- és faipari szakiskolája, nagy látogatottságú, önálló palotában elhelyezett konzervatóriuma, díszes méretű városháza, most készülő postapalotája, adóhivatala és járásbírói emeletes épülete, a tudományegyetem közgazdasági karának »Egyetemi szociálpolitikai intézete«, népkönyvtára, vízi sporttelepe, egyes sportágakban vezető szerepet vívó sportegyesületei, 6 pénzügyintézet, három hetilapja, 11 hatalmas méretű emeletes népiskolája, három polgári iskolája közel 1500 tanulóval, és van ipartestülete saját emeletes épületében elhelyezve, utcái nagyrészt kikövezve vannak belterületen, és van vízvezetéke és csatornázása”.

A beadvány – amelyet dr. Cserba Dezső dr. Simay Ernővel, az Egységes Párt újpesti ügyvezető elnökével együtt jegyzett – azonban nem érte el a célját. Újpestet nem emelték törvényhatósági rangra. Az 1929. június 29-én kihirdetett XXX. törvény megyei városnak (a megyének alárendelt település) nyilvánította Újpestet.

Dr. Cserba Dezső nem élte meg ezt a kudarcot. Az év március 8-án, mindössze ötvenhat évesen elhunyt.

A család neve azonban fennmaradt Újpesten.

Baja belvárosa archív képeslapon (Forrás: Zempléni Múzeum, Szerencs)

Baja város (ahonnan a Cserba család származik) lakói azzal dicsekednek, hogy az egy főre jutó halfogyasztásban világrekorderek. Az biztos, hogy hazai vonatkozásban az élvonalban vannak. A mai megyei jogú város elődjét 1323-ban említ először oklevél, az akkori birtokos család neve alapján. A terület már az őskorban lakott volt, vonzerejét a Duna közelsége jelentette. Az emberek azért telepedtek meg a Mohácsi szigettel szemben, a Sugovica mellékág (Kamarás-Duna) partján, hogy halásszanak és kihasználják a révátkelő lehetőségét. A területet Mátyás király a Czobor családnak adományozta, akik egészen a török hódítás koráig birtokolták. Mivel Baja az oszmán haderő felvonulásának útjába esett, sokat szenvedett a háborúktól. Jórészt elnéptelenedett, és csak a törökök kiűzését követően érkeztek ide új telepesek: bosnyákok, horvátok, szerbek és svábok is. Ez az oka ma is a város kulturális sokszínűségének. Baja újra gyarapodásnak indult, I. Lipót mezővárosi rangot adományozott a településnek. A Grassalkovich család birtokába került a terület, és virágzott a me-

zőgazdaság. Erről Vályi K. András statisztikus, földrajztudós a 18. század végén így írt: „leginkább búzával, és egyéb hazánkbeli termékekkel való kereskedésből élnek, vásárjai nevezeteseek”.

A városiasodás jelei is megjelentek: idővel kövezett utcák, csatornahálózat épült, majd a villanyvilágítást is bevezették a negyedeiben. Az első világháborút követően szerb megszállás alá került, és bár a trianoni béke Magyarországnak hagyta a területet, egészen 1921 augusztusáig itt működött a Baranya-bajai Szerb-Magyar Köztársaság, ami szerb bábálam volt. A Magyarországtól történő elcsatolás veszélye később is fenyegette Baját: a második világháborút követő tárgyalások során Tito is érvelt amellett, hogy a terület tartozzon Jugoszláviához. Ma Baja leginkább az évről évre megrendezett halfőző fesztiváljáról, valamint híres születéséről, a világutazó Jelky Andrásról és a szabadsághős Türr Istvánról nevezetes. De a Cserba családról is tudnak a helyiek. A Magyar városok monográfiája sorozatban nemcsak Újpestről, (dr. Ugró Gyula munkája) hanem Bajáról is jelent meg kötet 1934-ben. Ebben dr. Cserba Dezső is említést nyer. □

Az újpesti evangélikus közösség egyidős Budapesttel

Solymár Péter Tamás lelkész immár huszonegy esztendeje látja el hivatását az Újpesti Evangélikus Egyházközségben, amely az idén novemberben ünnepelte megalakulásának 150. évfordulóját. Ennek apropóján beszélgettünk közösségi és magánéletéről.

– Több alkalommal dolgoztunk együtt Újpest történeti múltjának feldolgozásán, a jó ismeretség okán tegeződünk. Nem vagy ősjúpesti, hová köt a gyermekkorod?

– Vas megyei vagyok; Celldömölkön születtem, és Sárváron nőttem fel. Ott jártam általános iskolába és a helyi Tinódi Sebestyén Gimnáziumban érettségiztem. Kellemes emlékek kötnek ahhoz a szép kis városhoz.

– Úgy tudom, hogy családi hagyományok nyomán választottad a hivatásod...

– Igen, a családban a nagyapáim mind a két ágról lelkészek voltak, méltó mintát adtak a követésre. Édesapám, Solymár Gábor úgyszintén, előbb Sárváron, majd Budafokon teljesített 18-18 év szolgálatot. A rendszerváltás idején érettségiztem, ami korszakhatárt jelentett, mert azóta a lelkészek sokkal nagyobb megbecsülésben munkálkodhatnak. Ennek hatására döntöttem úgy, hogy jelentkezem az Evangélikus Hittudományi Egyetemre, és Budapestre költöztem. Nagy örömet jelentett számomra az egyetemi évek alatt, hogy megismerhettem a közösséget: jó közösségbe kerültem, lelkes, összetartó csapatot alkottunk. Két esztendő ösztöndíjjal Svájcban, illetve Németországban töltöttem, így volt alkalmam a német nyelvet elsajátítására, illetve megismerhettem a német modellt az egyházon belül.

– Nem gondoltál arra, hogy külföldön folytasd a munkát?

– Soha nem merült fel, hogy kint maradjak, mindig úgy képzeltem el önmagam, hogy egy magyarországi gyülekezeti közösség életében veszek részt. Először két évig egy

Vas megyei kis faluban segédlelkészként szolgáltam, majd a sikeres lelkészi vizsga után váltam választható lelkésszé. Rövid ideig tartó óbudai és ceglédi beosztott lelkészi működés után, elhelyezésemről Szebik Imre püspök rendelkezett.

– Mikor, és milyen tervekkel, gondolatokkal érkezettél Újpestre?

– 2002 májusának végén megválasztott lelkészként érkeztem a Leibstück Mária utcai egyházközségbe, és június elején elfoglaltam a hivatalt. Lelkész kollégáktól gyakran hallom, hogy hosszú időt vesz igénybe egy gyülekezet megismerése. Így érzem én is. Akadnak olyan tagok, akik csak sok-sok év után mesélik el, hogy milyen jól érzik magukat a közösségen belül. Az egyházközség életében is sokszor következnek be változások, egyesek megszakítják, mások felveszik velünk a kapcsolatot, el- illetve visszaköltözik, vagy a családi kötődések változása miatt. Sok tényező befolyásolhatja a szorosabb kapcsolat intenzív ápolását. Most, 21 év elteltével már mondhatom, hogy ismerem a közösségünket.

– Hogyan érintett a kis- és a nagyváros közötti életmódváltás? Mennyire sikerült megszoknod a tempót, a miliót?

Solymár Péter lelkész és édesapja, Solymár Gábor nyugalmazott lelkész az Újpesti Evangélikus Egyházközség alapításának 150 éves jubileumán rendezett ünnepi istentiszteleten, 2023. november 12-én

– A beilleszkedés ment a maga útján, de ég és föld a különbség. Egy vidéki kistelepülésen az ember szinte azonnal barátokra tesz szert és kapcsolatokat épít. Itt a nagyvárosban személyesen kell utánajárni a dolgoknak; a gyülekezet nyitottsága azonban különösen jó erőforrás.

– *Mekkora az újpesti evangélikus közösség?*

– A kerületben a legkisebb történelmi felekezet vagyunk a nagyobbak közül. A legutóbbi népszámlálás szerint Újpesten 1100 lakos vallotta magát evangélikusnak. Közösségünk nyitott, felekezeti hovatartozástól függetlenül minden hozzánk jószívvvel forduló felé is. A belső kör mintegy 300 fő, akik folyamatosan részt vesznek a gyülekezet életében. Tartjuk is velük a kapcsolatot most már modern formában, e-mailen, vagy az egyik népszerű közösségi oldalon. Már videón is láthatóak az istentiszteleteink.

Azt tapasztalom, hogy az újpesti miliőhöz hozzátartozik az állandó változás. Hál' Istennek a városrésznek fiatalos a hangulata, a lakhatás, az iskolák és a kiépített infrastruktúra miatt is népszerű ez a környék. Sok esetben ez nem azt jelenti, hogy az emberek az egész életüket itt képzelik el; a családok egy ideig itt élnek, majd tovább lépnek. Talán a globalizáció egyik hatása, hogy mostanában sokan könnyebben váltanak lakóhelyet. Ez természetesen kihat közösségünk életére is. Szerencsére mindig jönnek új gyülekezeti tagok, nincs gondunk az utánpótlással. Számunkra a legjobb az lenne, ha több nemzedék hosszú éve-

ken át lenne tagja a közösségünknek, ezen dolgozom, dolgozunk a hitközösségen belül.

– *Az elődeitől örököltél egyfajta helyi hagyományrendszert. Mennyiben sikerült megőrizni, vagy meghaladni a helyi tradíciókat?*

– Amikor idekerültem, elődömmel, Blázy Lajos (1934–2020 – a szerk.) lelkésszel, Újpest díszpolgárával körbesétáltuk a környéket. Bevitt a régi, belsőkeres szoba-konyhás munkásházakba, megismertetett Újpest panelházak előtti hangulatával, történelmi képével. Magyarázta, hogy sokan valóban nem a legideálisabb körülmények között élnek, de szeretik az otthonukat, és igazi közösségek alakultak ki az épületekben, amelynek tagjai felelősséggel viseltetnek egymás iránt. Már ő is említette, hogy azok a lakások lassan mind eltűnnek, és a házakat felváltja egy korszerűbb lakhatási forma. Az új környezetben újabb módon kell majd megszólítani az embereket.

– *Zökkenőmentesen zajlott a generációváltás az egyházközösségben?*

– Nagyon szerettem és tiszteltem az elődöm munkáját, örülök, hogy hosszú évtizedes szolgálat után még nyugdíjasként is itt volt, segítette az átmenetet. Bizalommal fordult felém, rajta keresztül a közösség szeretetét és elfogadását is éreztem. Lajos bácsinak talán kicsit könnyebb lehetett átvenni annak idején a szolgálatot, mivel az édesapja is itt tevékenykedett, ő maga újpesti gyerekként nőtt fel, személyes kapcsolatai természetesen alakultak ki.

A gyülekezet vezetését, felelősségét és küldetését velem együtt egy fiatalabb generáció vette át, akik aktívak a közösségi életben is. A hétköznapi rendszeres jelenlét már nem várható el tőlük, de – például egy „ezermester napon” – lelkesen vesznek részt az adott feladat megoldásában. Igyekszem megtalálni azokat a formákat, amelyek ma is alkalmasak arra, hogy lelki élményt nyújtsanak számukra.

– *Az idei esztendőhöz az egyházközösség jelentős évfordulója kapcsolódik. Hogyan ünnepeltétek a kerek évfordulót?*

– Gyülekezetünk nagy felelősséggel készült a 150 éves jubileumi ünnepségekre, amely egyben a templomunk építésének ünnepe is. Igaz, nem tudjuk pontosan mikor került sor az átadására, de azt igen, hogy 1873. november 11-én az Újpesti Dalárda egy nagyszabású istentiszteleten vett részt, a Szózatot és

Túra közben a Solymár család

egyházi dalokat énekeltek. Azt is tudjuk, hogy 1874. október 6-án már harangot szenteltek a toronyban. Most mindkét évfordulót összekötve, a templom és a gyülekezet évfordulóját egyszerre ünnepeltük, a láthatót és a láthatatlant, jelezvén, hogy becsüljük meg a szakrális tereinket is.

– *Budapest születésével szinte napra pontosan egyidős a gyülekezet, ez jelképes egybeesésnek is nevezhető...*

– Szerencsés és jelentős esemény, hogy Budapest születésnapjával majdnem azonos napon ünnepelhetjük évfordulónkat. Elődomtet követem abban is, hogy 1973-ban a centenáriumi ünnepségeket is egyazon napon tartották. Nagyon készültek a centenáriumba, oltárterítőt hímeztek, egyedi ünnepi nyilatkozatot fogadtak el, és egy jelentős gyülekezettörténeti munka is született a jeles esztendő alkalmából. Jellemző a korra, hogy „anonim szerző” írta a tanulmányt, aki egységes képet ad a kezdetektől 1973-ig. E műnek köszönhető, hogy ismerjük az 1873-as ünnepségről szóló levelet, vagy egy templomtervet, amely egy vasrácsos toronyképet mutat, amiből sejthük, hogy milyen is lehetett az első templomépület.

– *2023 az évfordulók éve kerületünkben. Káposztásmegyer alapításának 40. születésnapját is idén ünnepeltük. Az új lakóterületet hogyan sikerült bekapcsolni a gyülekezetbe?*

– Amikor idekerültem, a díjlevelem tartalmazta: az új lelkésztől elvárják, hogy a káposztásmegyeri településrészen is minél hatékonyabban, eredményesebben hirdesse az evangéliumot. El is kezdtünk egy programot, a katolikus templom kápolnájában tartottunk istentiszteleteket. Minden hónapban kétszer találkoztunk a hívekkel, állandó jelenlétet biztosítva, hogy lakóhelyük közelében éljék meg a gyülekezeti életet. Kezdetben felfelé ívelt a közösségépítés, egy missziós munkatárs segítségével többen is megkerestek minket, és tervben volt egy templom építése is. A lendület időközben sajnos alábbhagyott.

– *A pandémia után sikerült újraindítani a gyülekezet tagjainak társas kapcsolatait, egyházi és kulturális életét?*

– A járvány után lassan megélénkülnek a személyes kapcsolatok. A fiatalabb nyugdíjas korosztály számára bibliaórai közösség ala-

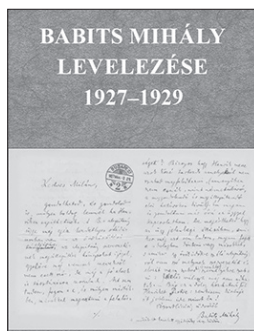
kult, a családok, a gyerekek a hitoktatás révén aktívabban keresik fel a családi istentiszteleteket és a kézműves alkalmakat. Az énekkar is jelentős szerepet vállal az életünkben, vezetője, dr. Györgyi Piroska a koncert mellé rendszeresen szervez plusz programot, többek között fényképgyűjtést, máskor kiállítást rendez, és gondozza a legkisebbeket megszólító Madárka-kórust. Örömmel adunk helyet, ha hittestvérünk zenei, vagy előadóművészi tehetségével szolgálja közösségünk eseményeit. Legutóbb éppen a Petőfi-bicentenárium kapcsán tartottunk élvezetes verses-dalos délutánt. Tavaly, a parókia felújításakor sok önkéntesünk fizikai munkával is segített.

– *E gondolataid, valamint a hivatásod is igazolja, hogy ma már te is az újpestiek közé tartozol...*

– Igen, kimondhatom, hogy feleségemmel, Nemestóthy Ildikóval, és a gyermekeimmel együtt újpestinek valljuk magunkat. Boróka lányom a Szent János Apostol Katolikus Általános iskola 7., Bertalan fiam az 5. osztályába jár. Jól érzik magukat, aktív Újpest-rajongók a sportban és az iskolában egyaránt. Alapvető fontosságú, hogy a gyermek megtalálja helyét a családban és lakóhelyén is.

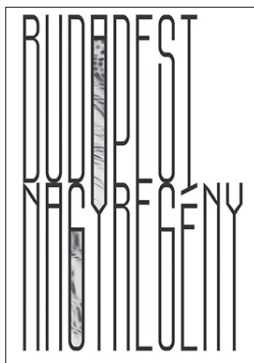
– *Mivel foglalkozol a szabadidődben?*

– Még Lajos bácsi hívta fel a figyelmemet a kert szeretetére, a templomkert művelésére, ott mindig adódik valami tennivaló. Több hobbim is van, szeretem a mozgást, rendszeresen sportolok, egy baráti közösséggel hetente járok tollaslabdázni. Nagyon fontos számomra a családtagjaimmal együtt töltött minőségi idő, szeretünk túrázni a közeli hegyekben, illetve a közös utazás, nyaralás is elengedhetetlen. A szüleim is itt élnek, így könnyen megoldható a velük való együttlét. Egy lelkész ideje azonban sokszor nehezen tervezhető, bármikor közbe jöhet az egyházi kötelezettség, amelynek eleget kell tennem – akár szombaton vagy vasárnap is. Nagy segítséget jelentenek a presbitérium tagjai, akik ellátják azokat a mindennapos kommunikációs feladatokat (pl. internetes oldalak kezelése, újság és körlevél szerkesztése stb.), amelyeket korábban magam végeztem. Örömmel tettem eleget ezeknek a feladatoknak is, de belátom, így sokkal könnyebb és talán eredményesebb is a szolgálat. □

Neves írók, költők és sok ismeretlen személy által a „poeta doctus-hoz” írt személyes gondolatokat, és az azokra adott válaszokat tartalmazza a levelezés-sorozat 13. kötete. A több mint 1300 oldalnyi, 1927 és 1929 között ke-

letkezett 887 levél, illetve fogalmazvány időrendben követi az eseményeket; a Baumgarten-díj alapítójának végrendelete körüli jogi bonyodalmakkal indul, és Osvát Ernő irodalomtörténész halálával zárul. Az olvasó elé tárulnak a két időpont közötti hazai kulturális élet, és a korszak társadalmi-politikai eseményei. Dr. Sipos Lajos irodalomtörténész, Újpest díszpolgára évtizedek óta Babits életművének és pályájának vezető kutatója. Tudományos munkája a levelek mellett egy komoly tanulmányt, bő jegyzetanyagot és mutatóapparátust tartalmaz. A Magyar Napló által kiadott kötet megvásárolható a könyvesboltokban.

A főváros 150. születésnapján, november 17-én megjelent nagyregény egyszeri és megismételhetetlen. 23 fejezete a 23 kerület tükre; történeteit lakóinak életérzése szövi át. Minden fejezetét más-más, az adott városrészhez kötődő kortárs irodalmi

alkotó írta; Újpestét Tompa Andrea. Történetében felvillannak kultikus helyszínek, mint a Népsziget (kecskékkal és kutyákkal), a vasúti híd és a színház. Helyet kapnak a botlatókövek, amelyek az egykori város tragikus múltjára emlékeztetnek. A szerző a saját otthonának utcáját, (Attila) és lapunkat is a szövegbe rejtette. A regény „negyedik” című fejezete egy ide száműzött politikus egyetlen napjába sűríti a cselekményt. A nagyregény a kortárs irodalmat kedvelő budapestiek szívügye. A kötet a Budapest Brand kiadásában jelent meg, kapható a könyvesboltokban.

Emléktábla-avatás

Szeptember 29-én, a Szusza Ferenc Stadion falán felavatták Zsengellér Gyula újpesti labdarúgó, ötszörös gólkirály emléktábláját. Az UTE, a Baráti Kör és az Újpesti Közművelődési Kör felajánlásaiból állított tábla előtt dr. Somos András, Újpest díszpolgára mondott ünnepi köszöntőt.

Kiállítás a könyvtárban

Október 9-én Város született... címmel nyílt kiállítás Káposztásmegyeren, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Babits Mihály Könyvtárában. (Lóverseny tér 5/a.) A Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény tablói az idén 40 esztendő településrészi lakótelep története elevenedik meg. A kiállítás megtekinthető a könyvtár nyitvatartási idejében. A belépés ingyenes.

Újpestről vetélkedtek a diákok

Október 19-én, az Újpest Helytörténeti Alapítvány szervezésében lezajlott a 30. jubileumi Helytörténeti Vetélkedő, amelyet a szervezők Kadlecovits Géza helytörténész emlékének szenteltek. A Babits gimnáziumban megrendezett versenyen a helyi általános iskolák csapatai mérték össze tudásukat. A győztes az Újpesti Károlyi István Iskola csapata lett, második helyen végeztek a „Könyves” diákjai, a harmadik helyezést a „Csokonai” csapata érte el.

Könyvbe kötött helytörténet

Iványi János Volt egyszer egy város II. című könyve készpénzes fizetéssel megvásárolható a Neogrády László Helytörténeti Gyűjteményben. A kötet ára: 4763 Ft.

Gyász hír

November 3-án, életének 74. évében elhunyt Vajda Pál korábbi újpesti alpolgármester, főpolgármester-helyettes, az MSZP újpesti szervezetének alapító elnöke. 1990-től a városgazdálkodási bizottság elnökeként, 1992-től gazdasági alpolgármesterként dolgozott. 1994-től 2006-ig Budapest városüzemeltetési, vagyongazdálkodási, környezetvédelmi és lakásügyi szakterületeit irányította. Búcsúztatását szűk körben, november 24-én tartották.